Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

НАША СЛОВА

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года **№ 11(396)** **17 САКАВІКА 1999 г.**

25 сакавіка 81-я ўгодкі Беларускай Народнай Рэспублікі

Незалежнасць — гэта ...

Незалежнасць — гэта калі ты з'явішся на свет у радзільні, дзе няма самых стэрыльных на зямлі савецкіх прусакоў, затое ёсць аднаразовыя шпрыцы і пялюшкі.

Незалежнасць — гэта калі твой бацька пойдзе ў ЗАГС, каб атрымаць дакумент, што ты сапраўды нарадзіўся і што цябе назвалі ў гонар дзеда Рыгорам, і кабета, якая сядзіць там, спакойна выпіша яму гэты дакумент, а не выцягне са стала "Справочник личных имен народов СССР" і не будзе, размахваючы ім, істэрычна тлумачыць твайму бацьку, што ён можа без праблемаў назваць сына Файзулой ці нават Мамаем, а вось Рыгорам — не можа, бо такога імя проста не існуе ў прыродзе (а существует нормальное человеческое имя Григорий).

Незалежнасць — гэта калі ты пойдзеш у школу і цябе будуць вучыць на тваёй мове і дзеля гэтага тваім тату і маме не трэба будзе ўсё лета збіраць па кватэрах заявы бацькоў, якія не тое каб не хацелі вучыць сваіх дзяцей так, як твае тата і мама, а проста ніколі пра гэта не думалі, бо выраслі пры інтэрнацыяналізме.

Незалежнасць — гэта калі твая дружына не будзе змагацца за права насіць імя Паўліка Марозава ці Аляксандра Мяснікова, бо ўсе вы цудоўна ведаеце, як любіў свайго татку Паўлік і як любіў беларусаў Мяснікоў.

Незалежнасць — гэта калі ты будзеш служыць у войску не далей за памежныя горад ці вёску твае зямлі, затое табе ніколі не загадаюць фарбаваць траву і прыбіраць тэрыторыю "вот отсюда и до обеда". У нядзелю ты зможаш прыехаць да бацькоў ці да свае дзяўчыны, затое ніхто не назаве цябе "бульбашом", а твайго сябра — "черножопым" за тое, што вы думаеце і гаворыце ў сне па-свойму, і табе ніколі не згадаюць гастрыць сапёрную рыдлёўку, каб акапацца ў Баку ці ў Тбілісі.

Незалежнасць — гэта калі твая дзяўчына кажа, што хоча на выхадныя ў Вену, і ты з чыстым сумленнем абяцаеш ёй, што ў суботу вы вып'яце кавы насупраць палаца Шонбрун, і ведаеш, што перад вашаю вандроўкаю ніхто не будзе высвятляць у цябе, ці быў ты ў дзяцінстве габрэем, а таксама, ці быў ты раней за мяжою і калі вярнуўся адтуль, дык з якой мэтай.

Незалежнасць — гэта калі на Дзяды, у Дзень памяці продкаў, ты ідзеш на могілкі і ведаеш, што паставіш там свечку і пакладзеш кветкі, а не станеш удзельнікам выпрабавання балёнчыкаў з нервова-паралітычным газам ці новае мадэлі гумовага дручка.

Незалежнасць — гэта калі твой сын прынёс са школы пяцёрку па гісторыі, і ты хваліш яго за гэтую пяцёрку, бо ведаеш, што ён атрымаў яе не па тым прадмеце, дзе вучаць пра Лядовае пабоішча і перамогу калектывізацыі, а па тым, дзе вучаць пра Грунвальдскую бітву, якая ўратавала твой народ ад смерці, і кажуць праўду пра ўладу, што расстраляла твайго дзеда і задушыла голадам тваю бабулю.

Незалежнасць — гэта калі да цябе завітае беларускі спявак з Нью-Ёрку, і ты вып'еш з ім добрую чарку вішнёўкі, і пасля ветлівыя дзядзькі ў цывільным не запрапануюць табе падрабязна напісаць, дзе і што вы пілі і каго пры гэтым лаялі.

Незалежнасць — гэта калі ты пазбаўлены магчымасці пачуць, як твой прэзідэнт вучыць з экрану суайчыннікаў: "Хто как хаціт, той так і гаварыт", бо твой прэзідэнт — чалавек пісьменны і хоць адну мову ўсё ж ведае.

Незалежнасць — гэта калі ніхто не страшыць цябе, што твой народ не зможа выжыць без вялікага старэйшага брата, бо не мае сваіх баксітаў ці алмазаў, і ты разумееш, што зусім дарэмна шкадаваў гарапашных галандцаў ці бельгійцаў, якія не маюць ні баксітаў, ні алмазаў, ні нават старэйшага брата.

Незалежнасць — гэта калі на Божай пасцелі ведаеш, што пасля таго, як ты памяняеш гэты свет на лепшы, на месцы царквы ці касцёла, дзе цябе хрысцілі і дзе ты вянчаўся, не выкапаюць сажалку з брудным лебедзем і не пабудуюць басейн імя ХУІІІ з'езду КПСС, а могілкі, дзе будуць спачываць твае косці, не знясуць і не ператвораць у закіданы пустымі пляшкамі парк культуры і адпачынку імя таварыша Гарбачова.

Незалежнасць — гэта ...

Незалежнасьць — гэта калі ад нараджэння да скону пачуваешся сваім чалавекам на сваёй зямлі.

Я веру, што калі-небудзь так будзе.
Бо інačай проста не варта жыць.

Люты, 1990г. *Уладзімір Арлоў.*

ПРЫДЗЕ ЧАС

Дазвольце праз газету выказаць шчырую ўдзячнасць усім , хто дапамог мне арганізаваць падпіску на "Наша слова" для практычна ўсіх школ і ПТВ Столінскага раёна. На працягу 4-х месяцаў 53 калектывы навучальных установаў Століншчыны будуць атрымліваць бясплатна "Наша слова", а таксама на працягу 3-х месяцаў (з сакавіка па май) - "Народную Волю". Асаблівую ўдзячнасць хачу выказаць вядомаму беларускаму мастаку Міхасю Навумовічу, які жыве ў Францыі і дапамог сабраць сродкі для гэтай высакароднай акцыі.

Сёння, калі беларускае слова не карыстаецца пашанай у калідорах улады, кожны крок, скіраваны на пашырэнне яго ўжытку, заслугоўвае адзнакі. Асабіста ў мяне няма сумневу, што ў хуткім часе палітычная сітуацыя на Беларусі кардынальна зменіцца, і ўсе тыя, хто бэсціў беларускую мову і ўпарта "баяўся" нацыянальных гістарычных сімвалаў Беларусі, зноў апынуцца ў першых шэрагах чарговага беларускага Адраджэння. Але на гэты раз новае пакаленне маладых беларускіх палітыкаў, да якога я залічаю і сябе, не дазволіць ператварыць Беларускае Адраджэнне ў "чарговую кампанію беларусізацыі на Беларусі". Нацыянальнае Беларускае Адраджэнне стане адной з галоўных частак доўгатэрміновай дзяржаўнай палітыкі ў галінах адукацыі, культуры і навукі. У выніку такой палітыкі кожны грамадзянін Беларусі ўсвядоміць, што жыць на Беларусі, не ведаючы яе гісторыю, культуру, а таксама мову прынамсі, нямёка.

ПАВЕЛ ЗНАВЕЦ - дэпутат Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь 13 склікання па Давыд-Гарадоцкай выбарчай акрузе.

Ахвяраваў на "Наша слова" 500.000 рублёў.

ЗВАРОТ

Нацыянальнага грамадскага арганізацыйнага камітэта "Беларусь — 2000 гадоў" да беларускай грамадскасці

Суайчыннікі! Браты і Сёстры!

Мы з вамі жывём на мяжы тысячагоддзяў. Хутка на нашу зямлю прыйдзе 2000 год, які завершыць другое тысячагоддзе і адкрые шлях у новую гістарычную эпоху. Прыпынімся на гэтым гістарычным скрыжаванні, адарвёмся ад будзённых справаў, адчуем, што мы — Народ Беларусі — маем з чым ісці ў будучыню.

Зазірнем у глыбіню вякоў, ушануем наша гераічнае і трагічнае мінулае, лепшых сыноў і дачок Бацькаўшчыны, выдатныя падзеі нашай гісторыі, каб памяць пра іх паўсюдна нагадвала сённяшнім грамадзянам Беларусі, што жывуць яны ў старажытнай краіне. На высокіх прыкладах і запаветах нашых продкаў будзем выхоўваць нацыянальную годнасць, пачуццё любові да Радзімы.

Нацыянальны грамадскі арганізацыйны камітэт выступае з ініцыятываю адзначыць завяршэнне другога тысячагоддзя ў нацыянальным маштабе.

Камітэт падрыхтаваў "Слова да народа Беларусі. Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржаўнасці". У ім зроблены праўдзівы агляд нашай гісторыі, выказаны думкі пра месца беларусаў сярод народаў свету.

Камітэт распрацаваў і прапануе для ажыццяўлення Праграму "Беларусь — 2000 гадоў". Асноўны змест дакумента скіраваны на тое, каб ушанаваць нашы здабыткі на гістарычным шляху. Неабходна зрабіць так, каб наша краіна мела сапраўднае аблічча старажытнай дзяржавы з багатай гістарычнай спадчынай. Пра гэта павінны сведчыць кнігі, помнікі, мемарыяльныя дошкі, памятныя знакі, фільмы і ўсе іншыя сродкі патрыятычнага выхавання. Праграма разлічана на перспектыву, але пачнём яе выконваць ужо сёння.

Кожны грамадзянін Беларусі і беларусы замежжа могуць знайсці ў Праграме сваё месца, абраць для сябе справу па душы. Настаўнікі, краязнаўцы, гісторыкі, журналісты, падрыхтуйце артыкулы на гістарычныя тэмы, даследуйце гісторыю роднага краю, арганізоўвайце цыклы лекцый, школьныя ўрокі, турыстычныя паездкі па гістарычных мясцінах Беларусі! Дзеячы культуры, сілаю свайго таленту праз мастацкія творы спрыяйце абуджэнню нацыянальнай годнасці, выхоўвайце павагу да гістарычнага мінулага!

Заклікаем грамадскасць Беларусі, дзяржаўныя структуры, кіраўнікоў прадпрыемстваў і арганізацый далучыцца да нашай ініцыятывы. Кожная вобласць, раён, горад могуць стварыць свае грамадскія арганізацыйныя камітэты, устанавіць кантакты з нашым Камітэтам і на сваёй радзіме ўспомніць выдатныя падзеі і славутых людзей (адрас для кантакту: 220050 г.Менск, вул Рэвалюцыйная 15, тэл/факс 276 91 94).

Беларусь павінна выглядаць не толькі старажытнаю, але і цывілізаванаю сучаснаю еўрапейскаю дзяржаваю. Будзем памятаць пра свой абавязак ўпарадкаваць, падтрымаць у належным стане жыццёвае асяроддзе, абараняць родную прыроду, нашы цудоўныя лясы, рэкі, азёры. Экалагічная сітуацыя ў Беларусі патрабуе ўвагі грамадства, будзем клапаціцца пра захаванне чысціні навакольнага асяроддзя, як найпершай умовы годнага жыцця.

Сумеснымі намаганнямі ўсёй беларускай грамады мы зможам аднавіць нашу гістарычную памяць, як падмурак да лепшага жыцця ў будучыні.

Яднаймася, каб захаваць нашу беларускую нацыю і дзяржаву ў новым тысячагоддзі!

22.02.1999г.

Сустаршыні Нацыянальнага грамадскага арганізацыйнага камітэта:
Радзім Гарэцкі, акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і Расейскай акадэміі навук, прэзідэнт Згуртавання беларусаў свету "Бацькаўшчына";
Алесь Петрашкевіч, драматург, кандыдат гістарычных навук.

Адказны сакратар:
Ганна Сурмач, старшыня Рады Згуртавання беларусаў свету "Бацькаўшчына".

Сябры Камітэта:
1. Адамовіч Яўген, кандыдат філалагічных навук, прафесар Беларускага універсітэта культуры
2. Акаловіч Леанід, старшы выкладчык Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта імя М.Танка
3. Аксак Валянціна, журналістка;
4. Антонава Таццяна, журналістка;
5. Арлоў Уладзімір, пісьменнік;
6. Белы Анатоль, старшыня клуба "Спадчына";
7. Біч Міхась, доктар гістарычных навук, намеснік дырэктара Інстытута гісторыі НАН Беларусі;
8. Брыль Янка, народны пісьменнік Беларусі;
9. Бураўкін Генадзь, паэт, старшыня Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны;
10. Быкаў Васіль, народны пісьменнік Беларусі;
11. Вярцінскі Анатоль, паэт, публіцыст;
12. Гілевіч Ніл, народны паэт Беларусі, прафесар;
13. Гіпель Уладзімір, старшыня Беларускага Фонда культуры;
14. Грыцкевіч Анатоль, доктар гістарычных навук, прафесар, член-карэспандэнт Міжнароднай Акадэміі Еўразіі і інш.

Усяго 62 подпісы.

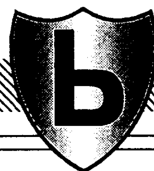

№ 11(396) 17 САКАВІКА 1999 г. наша слова

Ані "подыху" нашага часу

Прыйшла мне ў галаву задумка — пацікавіцца ў маладых чытачоў Слуцкай гарадской бібліятэкі, што запаўняюць чытальную залу "пад завязку" ў суботу і нядзелю, каго з сёняшніх беларускіх паэтаў, празаікаў яны ведаюць, якія іх творы чыталі. Чаму толькі маладых? Бо людзей сталага ўзросту, тым болей пенсіянераў, тут рэдка ўбачыш. І вось падыходжу да стала, называю сваё прозвішча, паказваю журналісцкае пасведчанне і прашу адказаць на ўпамянутыя вышэй пытанні. Умова такая: суразмоўца павінен назваць толькі сваё імя і прафесію.

Пытанне задаю па-беларуску.

Вольга вучаніца адзінаццатага класа:

— Знаю Янку Купалу і Якуба Коласа. Больше — не припомню.

— Але ж гэта класікі беларускай літаратуры старэйшага пакалення, — заўважаю я. У адказ — пацепванне плечыкамі і ўхмылка на ружовым тварыку.

Сяброўка Вольгі за сталом — Вера, таксама адзінаццацікласніца:

— Никаво не назову — не читала.

Вераніка, дзесяцікласніца. З паўхвіліны думала, прыжмурваючы сінія вочкі:

— Кандрата Крапіву і Максіма Багдановіча читала кое-что.

Проходили их по программе.

І то добра. Прашу ўспомніць хоць аднаго сённяшняга паэта, вершы якога друкуюцца ў літаратурных часопісах, незалежных газетах.

— Извините, не назову, я их не читаю, некогда.

І сядзеўшая побач з Веранікай сяброўка дала такі ж адказ.

Няўжо няма ў зале хоць аднаго вучня — старшакласніка, які б быў хоць крапельку нацыянальна свядомы, чыя б душа гарнулася да твораў нашых пісьменнікаў?

Алена, дзесяцікласніца, нарэшце, абрадавала:

— Читала стихи Таисы Бонадар, Нила Гилевича. Понравились. А еше — наших слуцких поэтов — Кости Цыбульского, Зои Подлипской, у них уже книжки стихов вышли. Зоя работает преподавательницей белорусского языка и литературы в нашей десятой школе.

А вось трое апытаных вучаніц з гэтай жа школы не назвалі ніводнага прозвішча сучаснага беларускага паэта ці празаіка.

Падыходжу да стала, за якім схіліўся над канспектамі (дарэчы, большасць наведвальнікаў чытальнай залы прыходзяць не столькі для знаёмства з навінкамі літаратуры, колькі для падрыхтоўкі ўрокаў, напісання сачыненняў, курсавых работ) малады чалавек. Мікалай, студэнт-завочнік аднаго з менскіх тэхнікумаў:

— Могу назвать: Якуб Колас. Из нынешних? Что-то не припомню. Извините, я спешу, надо закончить сочинение.

Адчуваю, як знікае жаданне ісці далей, апытваць новых чытачоў, таму што ў іх адказах — ані "подыху" нашага часу, тых змен, што адбыліся ў краіне пасля набыцця ёю незалежнасці, надання ў 1990 годзе беларускай мове статуса дзяржаўнай. Такія адказы, напэўна, я пачуў бы і 10, і 20 гадоў таму. Што тут здзіўляцца: пасля сумнавядомага рэферэндуму 1995 года настаўнікі ва ўсіх дванаццаці школах горада, за выключэннем выкладчыкаў беларускай мовы і літаратуры, размаўляюць з вучнямі ў класе па-расейску, нават, калі падручнікі па біялогіі ці геаграфіі яшчэ беларускамоўныя. Дома бацькі, сябры на вуліцы — таксама грэбуюць, як і ўсе дзяржчыноўнікі, беларускай мовай.

Але вернемся ў чытальную залу. Бібліятэкаркі тут шмат папрацавалі, каб прыцягнуць увагу наведвальнікаў да твораў сучасных беларускіх паэтаў і празаікаў, не кажучы ўжо пра класікаў 20-30 гадоў. На вітрынах-стэлажах уздоўж сцяны, навідавоку раскладзены часопісы "Полымя", "Маладосць", "Беларусь", "Нёман", "Беларуская думка", "Спадчына", "Крыніца", "З гістарычнага мінулага", а таксама кніжкі вершаў, у тым ліку і сваіх, слуцкіх, паэтаў. Ёсць нават дасланая сюды з Мазыра кніжка вершаў тутэйшай паэткі Ніны Аксёнчык "Беларусь укрыжаваная". Цэлая "галярэя" кніжак вядомых паэтаў на абанеменце, на чацвёртым паверсе — Уладзіміра Някляева, Яўгена Гучка, Галіны Каржанеўскай, Валянціны Аколавай, Ніны Маеўскай, Васіля Макарэвіча. Працягні руку — і бяры, чытай, спасцігай увесь непаўторны лірызм, мілагучнасць, усё багацце роднай мовы! На жаль, рэдка хто з маладых падыходзіць да гэтых стэлажоў (не гаворачы ўжо пра паліцы, дзе выбар прозы і паэзіі яшчэ большы(, што бачна па амаль пустых лістках, застаўленых у "кішэнькі" кніжак на другой старонцы вокладкі. Той жа Ніны Аксёнчык "Укрыжаваную Беларусь" не запатрабаваў за два гады ні адзін чытач! Як тут не ўспомніць апякаючыя душу і сёння бессмяротныя радкі верша Ларысы Геніюш:

Сёння на пласе родная мова,
Вырваць жывую
належыць з агню,
Слова "кахаю" —
тут слабае слова,
Мужнае слова — абараню".

І яшчэ. Мусіць, прычына абыякавасці вучняў — старшакласнікаў да твораў сучасных беларускіх пісьменнікаў не толькі ў тым, на якой мове яны вучацца ў школе, а і ў іх душах, сэрцах— як яны горнуцца да роднага слова, да гісторыі, культурнай спадчыны свайго народа. Бо ў канцы XIX стагоддзя паэты - дэмакраты Францішак Багушэвіч і Янка Купала таксама вучыліся ў расейскіх школах, таму як беларускіх не было, а родную мову любілі і шанавалі, стваралі на ёй цудоўныя творы, якія і сёння саграюць нашы сэрцы.

Міхась Тычына, г.Слуцк.

Насустрач VI з'езду ТБМ

Інтэрвію з кіраўніком Рады ТБМ Цэнтральнага р-на г.Менска Мухінай Леанардай Станіславаўнай

1. Якія адносіны ўлад да дзейнасці Рады раёна?

— Адносіны ўлад да дзейнасці ТБМ такія ж, як і да беларускай мовы. Робіцца ўсё, каб знішчыць мову. Гэта яскрава бачна на прыкладах знішчэння беларускіх класаў. Былі заменены на пасадах загадчык РАА і дырэктар школы са статусам беларускай і адразу зніклі беларускія класы. Загадчыкам РАА быў назначаны дырэктар СШ № 95 Канзас Ю.Э., які, пасля рэферэндуму, змог перавесці на расейскую мову навучання ўсе класы з 1-га па 7-мы.

2. Які сацыяльны склад арганізацыі?

— Большасць сяброў ТБМ раёна маюць вышэйшую, або сярэднюю адукацыю.

3. Ці можа, на Ваш погляд, ТБМ уздзейнічаць на палітычныя працэсы і якім чынам?

— Так, калі сябры будуць больш актыўнымі. Зараз беларуская мова — гэта палітыка.

4. Планы ТБМ раёна на наступны год?

— Больш супрацоўнічаць са школамі, бібліятэкамі. Праводзіць там вечарыны, сустрэчы з вядомымі беларусамі і, безумоўна, пікеты на вуліцах.

5. Вашы адносіны да газеты "Наша слова": пажаданні яе чытачам?

— Толькі станоўчыя. Мы пастаянна падпісваем на газету ўсе школы раёна.

А чытачам газеты -- памятаць, што мы жывем на сваёй зямлі, маем сваю Мову.

Т.Антончык.

"З чужой моўнай практыкі..."

Працяг

Павел Сцяцко,
доктар філалагічных навук, прафесар, старшыня Гарадзенскай абласной рады ТБМ імя Францішка Скарыны

Задзіраць (задзерці) нос — а не драць нос. Устойлівае словаспалучэнне (фраза) ***задзіраць (задзерці) нос*** значыць ***"заганарыцца, зазнацца".*** З гэткім значэннем выступае таксама ***задраць галаву*** (Гл. ТСБМ. Т.2.Мн., 1978.С.310). Гэтакае значэнне вынікае з першаснага ***задзерці (задзіраць) нос (галаву) — "падняць уверх".*** А вось што значыць ***драць нос*** — няведама, бо дзеяслоў ***драць*** не мае значэння ***"падымаць уверх".*** Відаць, яго механічна перанеслі ў беларускую частку слоўніка з расейскай. (Гэта асабліва практыкавалася ў 80-х гадах). Таму ў БРС-88 (Т.І.С.388) бачым: ***"Драць, драць нос — драть нос".*** А вось "Русско-белорусский словарь" пад рэдакцыяй Я.Коласа, К.Крапівы і П. Глебкі (М.,1953.С.127) не падае такога фразеалагізма (а толькі ***драць горла*** і ***драць тры шкуры***). Іншыя фразеалагізмы з кампанентамі ***нос*** і ***галава*** маюць прыстаўкавы дзеяслоў ***задраць: задраць (задзерці) галаву, задраць нос*** (РБС-82. Т.І. С.258, РБС-93. Т.І.С.455).

Па шчупаковай волі — а не па шчупаковаму загаду. У "Беларуска-рускім слоўніку" (Т.І.Мн.,1988.С.429) чытаем: ***"Загад.., па шчупаковаму загаду — по щучьему велению".*** Якая штучнасць?! Нібы шчупак піша загады?! А сама сінтаксічная канструкцыя? Яна таксама небеларуская: ***" па + словаформы*** (назоўніка і дапасаванага да яго прыметніка) давальнага склону". Беларускай мове яна неўласцівая: прыназоўнік ***па*** кіруе ў беларускай мове месным (і вінавальным) склонам: ***па загадзе, па лесе, па горадзе, па лёдзе...***

Пра небеларускасць гэтага ***"па шчупаковаму загаду"*** няраз зазначалася ў друку. І вось у "Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы" (Мн.,1996.С.766) шчасліва бачым натуральны яго адпаведнік: ***"Па шчупаковай волі або па шчупакова казанне (само сабою, як бы дзякуючы чарадзейству)"...***

Расказ, апавяданне і — расповед, аповед. У сучасным перыядычным друку актыўна выкарыстоўваюцца словы ***апавядаць, распавядаць*** і ўтворныя ад іх назоўнікі — ***аповед (аповяд) і расповед.*** "Яго ***расповеды*** сталі асновай чарговай брашуры" (Беларускі гістарычны агляд. Т.4. Мн., 1997. С.215). Лірычны ***аповед*** кампазітара (Лім. 20. 02. 1998). Асноўная маса сюжэтаў кнігі Платонава — аналітычны ***аповед*** пра трагічны лёс палітычнай эліты Савецкай Беларусі (Беларускі гістарычны агляд. С.286). Але я вам ***распавядала*** пра любоў (Полымя. 1998.№4.С.19). Герой нашага ***аповеду*** Іван Баранкевіч (Лім.1998.7.08.1998.С.16).

Часам чуюцца галасы-пратэсты супраць гэтых словаў. Але спроба забараніць іх — марная. Ёсць жа ў нас цэлае гняздо такіх аднакаранёвых словаў. Напрыклад, у "Беларуска-рускім слоўніку" пад рэдакцыяй К.Крапівы (Т.І.Мн., 1988. С.128) чытаем: ***"Апавядальнасць ж -повествовательность; апавядальнік м.-рассказчик, повествователь; апавядальніца ж. — рассказчица, повествовательница; апавядальны — повествовательный; апавяданне ср.1. рассказ м., повествование; 2. (жанр) рассказ м.; апавядацца — рассказаться, повествоваться; апавядаць несов. рассказывать;"*** ***апавесць*** ды іншыя. "Тлумачальны слоўнік беларускай мовы" (Т.І.Мн.,1977.С.240) засведчыў слова ***апавядаць*** з значэннямі ***" расказваць, апісваць; паведамляць аб чым-небудзь".*** І падаецца ілюстрацыя выкарыстання гэтага слова — з трылогіі Якуба Коласа "На ростанях": "Турсевіча вельмі насмяшыла адно здарэнне на чыгунцы, і аб гэтым ***апавядаў*** ён цяпер Лабановічу".

Ад слова ***апавядаць*** нульсуфіксавым спосабам утварыўся назоўнік ***аповед*** (ці ***аповяд*** - з галоснай ***я***, як у слове ***апавяданне***, хоць арфаграфічна гэта памылковае напісанне: у паслянаціскным складзе каранёвае ***е*** захоўваецца; параўн. ***аповесць***), відаць, у варунках моды на больш кароткія словы ці для размежавання розных значэнняў слова ***апавяданне***: працэсаве ***аповед*** і 2) значэнне жанру — ***апавяданне.*** Параўн. ***апойваць (цца)***: 1) ***апой*** (ветэрын. тэрмін) і 2) ***апойванне.***

Ад ***апавядаць*** узніклі на ўзор ***расказваць (расказаць)*** і прыстаўкавыя ўтварэнні: ***распавядаць*** (незак.) і ***распавесці*** (зак.трыванне). Ад гэтага прыстаўкавага ***распавядаць*** нульсуфіксавым спосабам утварылася ***расповед*** (і ненарматыўны арфаграфічны варыянт ***расповяд***; як і ***аповяд***).

Як бачым, мова папоўнілася сінанімічнымі сродкамі з больш эканомнай структурай — нульсуфіксавымі ўтварэннямі, якія ў наш час надта актыўна выкарыстоўваюцца ў мове (***спадзеў, сумнеў, супраціў, напой, выстава, перадрук, (баявы) хрост*** ды падобныя).

Дэпартаваць — а не дэпартыраваць. "Удзельнікаў міжнароднага маршу "За бязатамную Беларусь" ***дэпартыравалі*** з Быхаўскага раёна" — назва артыкула ў газеце "Народная воля" за 08.08.1998г. Супрацоўнікі газеты, відаць, самі стварылі гэтае слова (таму і напісалі яго ў двукоссі) пры перакладзе расейскамоўнаму тэксту (***депортировали***). Аднак яны парушылі тут два законы беларускай мовы: 1) у іншамоўных словах зычны гук ***д*** перад суфіксам ***-ір- (-ірава-)*** памякчаецца: ***каманда і камандзір, камандзіраваць***; 2) іншамоўныя назоўнікі на ***-ацыя*** і аднакаранёвыя дзеясловы маюць супольную аснову, да якое далучаецца ў беларускай мове спрадвечнабеларускі дзеяслоўны суфікс ***-ава- -ява-***): ***дэманстрацыя > дэманстраваць, дэгустацыя > дэгуставаць, дэзактывацыя > дэзактываваць.*** Таму і ў нашым выпадку: ***дэпартацыя>дэпартаваць.*** Слова ***дэпартаваць*** не падае ніводны слоўнік, у іх знаходзім толькі: ***депортация — дэпартацыя.*** Яго няма нават і ў такім нарматыўным даведніку, як "Слоўнік беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтуацыя. Словазмяненне" (Мн.: Бел СЭ. 1987).

На шчасце, яго падае ўжо "Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы" (Мн., 1996.С.194): "***Дэпартаваць*** ... зак. і незак., каго (што) (спец.). ***Выгнаць (выганяць), выдаліць (-ляць)*** з краіны // назоўнік ***дэпартацыя***, -і, ж." Тут бачым дзеепрыметнік ад гэтага дзеяслова: ***дэпартаваны.*** А ў артыкуле пад згаданай назвай: " І лепш было б, параіў начальнік РАУС, каб яны "не хадзілі па раёну". З гэтым наказам удзельнікі маршу і былі ***"дэпартыраваныя"*** назад у Магілёў".

Як бачым, выкарыстанне ў дзеясловах іншамоўнага паходжання натуральнага суфікса ***-ава-*** засерагае і ад штучнасці ў фанетычным (і арфаграфічным) афармленні словаў.

(Працяг у наст. нумары).

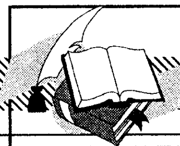

ВЫСТАВА МАСТАЧКІ Н.І. ШЧАСНАЙ

З 29 студзеня па 21 лютага ў Нацыянальным мастацкім музеі праходзіла персанальная выстава мастачкі, графіка — Нінэль Іванаўны Шчаснай. Гэтая падзея прымеркавана да 50-годдзя творчай дзейнасці.

Нінэль Іванаўна Шчасная — сябра Саюза мастакоў і Саюза архітэктараў Беларусі, нарадзілася ў Полацку 25 кастрычніка 1933 г. Скончыла Менскае мастацкае вучылішча ў 1954 г., а ў 1961 годзе Ленінградскі інстытут жывапісу, скульптуры і архітэктуры імя І.Я.Рэпіна Акадэміі мастацтваў СССР.

Пасля заканчэння жывапіснага факультэта маладая мастачка некалькі гадоў жыла і працавала ў Сярэдняй Азіі, удзельнічала ў рэстаўрацыі будынкаў старажытных дойлідаў, рабіла праекты аздаблення экстэр'ераў і інтэр'ераў сучасных будынкаў і выканала шэраг манументальных работ — у кінатэатры "Электрон" у Нурэку, Доме мадэляў, краме "Спорт", Доме абутку і інш. у Душанбэ. У гэтых творах Н.І.Шчасная выказала сябе як мастак і архітэктар, яна дасягнула арганічнай еднасці, гармоніі манументальных работ, дэкаратыўнага аздаблення з архітэктурным ансамблем. У Душанбэ з'явіліся і яе першыя жывапісныя палотны: "Бухара", "Вяселле", "Дыванщыца", якія насычаны нацыянальным каларытам.

З 1965 года Н.І. Шчасная жыве і працуе ў Менску. У 1966 годзе адбылася яе першая персанальная выстава ў Доме Саюза архітэктараў БССР, а ў 1973 годзе — у Доме Саюза пісьменнікаў БССР.

Персанальная выстава ў Полацку праходзіла з 10 верасня 1981 года па 25 студзеня 1882 года і была прысвечана 20-годдзю выставачнай дзейнасці. Палотны "Самотная", "Ля вогнішча", "Беларуская дзяўчына", "Партрэт І. Мележа" ужо вызначаюцца своеасаблівай, востра-індывідуальнай манерай пісьма, глыбінёй гучання і выразнасцю фарбаў, "малекулярнасцю" і паветранай лёгкасцю.

Н.І Шчасная вядома і, як графік. Яе аўталітаграфіям уласціва абагульненае, сімвалічнае гучанне, яны прываблiваюць лаканічнасцю ці ўсё той жа "малекулярнасцю". Таксама яна аформіла больш за 30 кніг.

Мастачка ізноў звяртаецца да дэкаратыўнаўжытковага мастацтва: выконвае ў Менску роспісы ў кавярні "Планета" і вітражы для грамадскіх будынкаў — інстытута "Белгіпропіцепротпроект", рэстарана "Свіслач", вытворчага аб'яднання "Гарызонт", адлiванае шкло для якіх яна рабіла ўласнаручна.

Чалавек энергічны і творчы, Н.І.Шчасная знаходзіцца ў пастаянным пошуку сродкаў мастакоўскага выказвання. У 1979 - 1980 гадах ёю быў распрацаваны, а ў травені 1980 года зацверджаны Мастацкім фондам СССР новы від "жывапіснага вітража" на палімерных асновах. Таксама яна вынайшла цікавую форму жывапісу на шкловалакне.

Гэтыя якасці душы і таленту дазваляюць мастачцы стварыць запамінальныя цэласныя вобразы, якія поўняцца непаўторнай яркай мяккасцю і пластычнасцю, глыбокім пачуццём, настроем і лірызмам.

Н.І. Шчасная з'яўляецца пастаяннай удзельніцай буйнейшых выставаў. Актыўна займаецца грамадскай дзейнасцю ў Саюзе мастакоў.

У 1989 годзе ёй было нададзена званне Заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі. Творы Н.І. Шчаснай знаходзяцца ў музеях, прыватных зборах рэспублікі, блізкага і далёкага замежжа.

Вольга Каласоўская, студэнтка 508 групы БУК.

Пачуццё самапавагі

З'яўляюся Вашай даўняй чытачкай і хацелася б падзякаваць сваімі ўласнымі ўражаннямі аб перапісе насельніцтва, які нядаўна скончыўся.

18 лютага да нас на кватэру завіталі два хлапцы - перапісчыкі. Калі яны дасталі расейскамоўныя перапісныя лісты, я папрасіла іх узяць беларускамоўныя, на што яны адказалі, што ім гэтых лістоў не давалі. Я адмовілася адказваць і прапанавала хлопцам прыйсці з беларускамоўнымі лістамі ў любы час, таму што я з хворым дзіцем знаходзілася дома.

Але так нікога не дачакалася і 24 лютага (23 па афіцыйных звестках перапіс скончыўся) я затэлефанавала ў аддзел міністэрства статыстыкі, які займаўся перапісам. Распавяла сітуацыю і загадчыца аддзела Лікашэвіч С.В., з якой я размаўляла, запэўніла мяне, што беларускіх бланкаў надрукавана шмат, але іх ніхто не патрабуе, і да мяне абавязкова прыйдуць перапісчыкі ў бліжэйшыя дзень-два.

Сапраўды, пад вечар таго ж дня зайшоў адзін з тых хлапцоў. Але зноў прынёс расейскамоўныя бланкі, прычым ужо ім запоўненыя. І на пытанне: "На каком языке разговариваете дома" стаяў адказ: "На русском". Я абурылася: паршае, мы дома размаўляем на беларускай мове, і перапісчыкі гэта цудоўна чулі. Па-другое, я спаслалася на сваё тэлефанаванне ў міністэрства статыстыкі і папрасіла ўзяць беларускамоўныя бланкі.

І што ж вы думаеце, прыйшоўшы ў трэці раз яны прынеслі агульны бланк беларускамоўны, а індывідуальныя — расейскамоўныя !!! Ну, не далі ім, таму што няма! Пасля іх візіту тэлефанавала нейкая супрацоўніца аддзела статыстыкі кастрычніцкага райвыканкама і таксама запэўнівала, што беларускамоўных бланкаў ёсць вельмі шмат.

Мяне асабіста вось гэты чарговы здзек пад назвай "перапіс" прывёў да высновы: зверху спушчаны пэўны сацыяльны заказ на выніка перапісу. І таму я не здзіўлюся, калі тыя лісты, што пісаліся пад маю дыктоўку будуць заменены на тыя, што былі складзены перапісчыкамі загадзя "як патрэбна". Бо асабістага подпісу ў лістах ставіць не трэба было. І для мяне не будзе дзіўным, калі дзяржаўныя сродкі інфармацыі па выніках гэтага "перапісу" распаўсюдзяць інфармацыю, што, напрыклад, на беларускай мове размаўляе 0,000001% насельніцтва Беларусі, а беларусаў у краіне 2,5% і гэтак далей. Ну што ж, як кажуць. Бог ім судзя!

І яшчэ хацелася б падзякаваць з аднадумцамі сваімі меркаваннямі.

Пэўны час назад па адным з расейскіх радыёпрыёмнікаў я пачула наступную па сэнсе інфармацыю: "В Белоруссии снят и выходит на экраны первый белорусский телесериал, посвященный событиям 1863 года. Но фильм снят на русском языке, так как создатели надеются, что фильм будет куплен в России".

Вось гэта пагардлівая абвестка адразу адбіла ў мяне ўсякае жаданне глядзець гэты фільм. Узнікла шмат думак і пачуццяў на гэты конт. Не буду пісаць сваіх разважанняў, гэта заняло б шмат месца і часу, думаю, што мяне разумеюць тыя, каму баліць душа за Беларусь. На каго ж быў разлічаны гэты фільм? Я цікавілася ў многіх, хто звычайна любіць глядзець серыялы, але і яны не глядзелі гэты фільм. Хочацца толькі заўважыць, паважаныя стваральнікі фільма "Проклятый неуютный дом", што калі вы не паважаеце сябе, то вамі будзе пагарджаць кожны, каму захочацца.

Бо мне здаецца гэта так зразумела, што калі чалавек лічыць сябе адукаваным і выхаваным, то якой бы нацыянальнасці ён не быў, гэта справа гонару — ведаць мову народа, на зямлі якога ты жывеш. І з павагай ставіцца да святыняў гэтай зямлі.

А нас, свядомых беларусаў і павінна адрозніваць, і я думаю адрозніване, пачуццё самапавагі і асабістай годнасці. Так мы павінны выхоўваць і сваіх дзяцей. Будзем жыць мы, будзе жыць і Беларусь.

З павагай Вярбоўская Ірына Леанідаўна.

Міхась Мялешка вяртаецца на Беларусь

25 лютага 1999 г. у Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва, які знаходзіцца ў Верхнім горадзе ў Менску, у будынку былога бернардынскага касцёла XVII ст. была ўрачыста адкрыта выстава "Міхась Мялешка. Доўгае вяртанне ў Беларусь".

Да гэтай выставы вядомы беларускі гісторык і архівіст Віталь Скалабан выдаў цудоўна каталог накладам 40 экз, які адразу стаў бібліяграфічнай рэдкасцю.

У прадмове да каталогу даецца падрабязная характарыстыка жыццёвага шляху дзеяча беларускага адраджэння першай паловы XX ст. Міхася Вінцэнтавіча Мялешкі, які нарадзіўся ў 1892 г. на Вілейшчыне ў сям'і рыбака. У 1911 годзе ён трапіў у Санкт-Пецярбург, увайшоў у беларускі студэнцкі гурток якім апякаваўся Браніслаў Эпімах - Шыпіла і стаў вывучаць беларускую літаратуру і этнаграфію. Першыя яго публікацыі з'явіліся ў "Нашай Ніве". Потым было царскае войска і першая сусветная вайна. У 1917 годзе ў Віцебску Мялешка ўступае ў Грамаду і становіцца ў 1918 годзе студэнтам археаграфічнага факультэта Віцебскага аддзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута.

З 1923 па 1929 год ён адзін з кіраўнікоў архіўнай справы ў БССР, працуе ў Інбелкульце і Беларускай Акадэміі Навук. У гэты час выйшлі яго найбольш цікавыя працы "Сацыялістычны рух на Беларусі ў пракламацыях 1905 г." (1927г.) і "Камень у вераваннях і паданнях беларуса" (1929г.). Аднак лёс яго быў трагічным. Арышт у 1930 годзе, высылка на 5 год у Самару. Зноў арышт і турма ў 1938г. У 1940 годзе цяжка хворы ён выйшаў са сталінскіх засценкаў і ў красавіку 1941 года ціха сканаў у Самары, дзе і быў пахаваны. Доўгі час яго апошнія гады жыцця і нават дата смерці была нікому невядомая. І гэта той чалавек які яшчэ ў далёкім 1915 годзе ў сваім дзённіку 30 верасня запісаў прарочыя словы "Будзе жыць Беларусь!"

І вось дзякуючы нястомнай працы Віталя Скалабана, Ганны Запартыкі і іншых беларускіх архівістаў была знойдзена дачка М. Мялешкі Людміла Міхайлаўна Сакалова, якая зараз жыве ў Санкт-Пецярбурзе і іншыя яго сваякі, высветлены яго самарскі перыяд жыцця, знойдзены унікальныя фотаздымкі ў сямейным архіве дачкі, якія некалі зрабіў сам. Міхась Мялешка.

Людміла Міхайлаўна нягледзячы на свой шаноўны ўзрост (ёй ўжо 75 год) здолела прыехаць у Менск на адкрыццё выставы і сказаць некалькі цёплых слоў пра жыццё і дзейнасць свайго знакамітага бацькі. Нягледзячы на шматлікія пераезды на тэрыторыі былога СССР спадарыня Людміла захавала 49 фотаздымкаў з архіва свайго бацькі і яго каляровы партрэт напісаны ў 1925 годзе знакамітым беларускім мастаком Кругерам. Цікава і тое, што дачка Людміла Міхайлаўна — кампазітар. Яна напісала цыкл песняў "Самарский туесок" на падставе народных песняў, сабраных некалі яе бацькам у ваколіцах Самары.

Пад час адкрыцця выставы акрамя сп. Скалабана, Запартыкі, Сакаловай-Мялешкі выступілі кіраўнік беларускай архіўнай службы сп. Міхальчанка, іншыя вядомыя архівісты Беларусі і нават два студэнты - архівісты 4 курса з гістфака БДУ.

Выстава размешчана на пятым паверсе архіва-музея літаратуры і мастацтва на вуліцы Кірылы і Мяфодзія, 4 і мы запрашаем усіх яе наведаць.

Алег Трусаў, г.Менск.

Сустрэча ў Барысаве

1 сакавіка 1999г. актывісты Кастрычніцкай Рады ТБМ г.Менска арганізавалі сустрэчу вядомага беларускага пісьменніка Уладзіміра Арлова і аўтара гэтых радкоў з вучнямі і настаўнікамі Барысаўскай гімназіі № 1. Нягледзячы на тое, што гэта расейскамоўная навучальная ўстанова, настаўнікі здолелі прывіць сваім шматлікім выхаванцам любоў да роднай мовы, гісторыі і культуры, і вялікая актавая зала была запоўнена людзьмі. На гэтую сустрэчу прыйшлі таксама вучні і настаўнікі з іншых барысаўскіх школ і гімназій.

Спачатку я распавёў пра гісторыю стварэння і дзесяцігадовую дзейнасць ТБМ, яго мэты і задачы, пра найбольш цікавыя рубрыкі і публікацыі газеты "Наша слова", а потым Уладзімір Арлоў расказаў пра свой жыццёвы і пісьменніцкі шлях, пра сучасны стан беларускай гістарычнай літаратуры, пра неабходнасць глыбокага вывучэння айчыннай гісторыі.

Пасля сваіх выступаў мы атрымалі з залы некалькі дзесяткаў запісак з пытаннямі самага рознага зместу. Вучняў цікавіла гісторыя роднага Барысава і славутага Мірскага замка, нашыя адносіны да сённяшняй улады, розныя бакі жыццёвага шляху Уладзіміра Арлова і шмат усяго іншага. Не абышлося і без жартаў і гумару. Так, напрыклад, У.Арлоў сярод любімых твораў Міхаіла Булгакава, відаць, пад уздзеяннем чарговай прэзідэнцкай кампаніі па забяспячэнню насельніцтва Беларусі "нормальными человеческими яйцами", назваў аповесць пад назвай "Собачьи яйца", чым выклікаў гамерычны смех прысутных у зале.

Сустрэча доўжылася болей двух гадзінаў запар, і потым У.Арлоў падпісваў вучням свае кнігі, а я раздаваў ім апошнія нумары "Нашага слова", падпісныя квіткі на нашую газету, некаторыя брашуры, выдадзеныя нашым таварыствам у розныя годы. Таксама мы падарылі ў бібліятэку гімназіі некалькі цікавых выданняў, сярод якіх варта адзначыць апошні зборнік публіцыстыкі Васіля Быкава "Крыжовы шлях" і падручнік матэматыкі для 5 класа ў 4-х частках, напісаны па-беларуску Міхасём Булавацкім.

Дарэчы, дзеці цікавіліся адрасам месцазнаходжання Барысаўскай арганізацыі ТБМ, каб у яе уступіць. Таму я раю яе прадстаўнікам тэрмінова завітаць у першую гімназію г. Барысава.

Першы намеснік старшыні ТБМ імя Ф.Скарыны Алег Трусаў.

Канферэнцыі ТБМ і ТБШ ў Лідзе

11 сакавіка 1999 года ў Лідзе прайшлі канферэнцыі Лідскай рэгіянальнай арганізацыі ТБМ імя Францішка Скарыны і Лідскай аб'яднанай арганізацыі ТБШ імя Браніслава Тарашкевіча. На канферэнцыях былі разгледжаны вынікі дзейнасці арганізацыі у 1998 - 1999 гадах. З трывогай успрынялі дэлегаты паведамленне, што сёлета толькі 41 першы і пачатковы клас з 83 вучацца па-беларуску. Упершыню за апошнія гады беларускіх першых (пачатковых) класаў стала ў Лідзе менш 50 працэнтаў. Па колькасці вучняў гэта 47 працэнтаў.

Канферэнцыя ТБМ вызначыла парадак абрання дэлегатаў на VI з'езд ТБМ.

Канферэнцыі вырашылі арганізацыйныя пытанні. Для павышэння апаратыўнасці працы абедзве рады паменшаны да сямі чалавек. Абраны новы старшыня Лідскай аб'яднанай арганізацыі ТБШ. Ім стаў дырэктар Бердаўскай сярэдняй школы Лідскага раёна АнатольКрупа, сябар рэспубліканскай рэвізійнай камісіі ТБШ. Старшынёй Лідскай рэгіянальнай арганізацыі ТБМ застаўся Лявон Анацка.

Станіслаў Суднік.

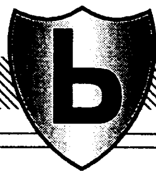

№ 11(396) 17 САКАВІКА 1999 г. наша слова

Людміла Майсеня, Васіль Юфераў

Знішчэнне беларускай адметнасці ў сферы навуковай тэрміналогіі

(на прыкладзе матэматычнай тэрміналогіі)

... Цэльнасць і гармонію народнага слова парушыла чужая граматнасць і чужыя панаванні над народам.
В.Ластоўскі

Актыўнае стварэнне беларускай тэрміналогіі ў розных навуковых галінах пачалося і шырока разгарнулася ў 1920-х гадах, калі быў створаны Інстытут Беларускай Культуры з Тэрміналагічнай камісіяй пры ім. Вынікам дзейнасці гэтай камісіі з'явілася выданне 24-х выпускаў беларускай тэрміналогіі па прыродазнаўчых і тэхнічных дысцыплінах. Спынімся больш падрабязна на сітуацыі, якая датычыць матэматычнай тэрміналогіі, хоць яна характэрная і для астатніх прыродазнаўчых навук.

Пад першым нумарам у серыі тэрміналагічных выданняў Інбелкульта ў 1922 годзе выдадзены слоўнік па элементарнай матэматыцы "Беларуская навуковая тэрміналёгія. Вып.1. Элементарная матэматыка", які выйшаў у працяг выдання "Арытметычная тэрміналёгія. Вільня, 1921." У 1923 годзе вядомыя грамадскія дзеячы К. Дуж-Душэўскі і В. Ластоўскі выдалі слоўнік па геаметрыі і трыганаметрыі. У сваю чаргу, у 1927 годзе выйшаў з друку перапрацаваны і дапоўнены "Слоўнік матэматычнай тэрміналёгіі", які змяшчае 3551 матэматычны тэрмін. Выданне ІнБелКульта.

Названыя тэрміналагічныя распрацоўкі з'явіліся асновай для напісання навучальных дапаможнікаў і падручнікаў таго перыяду, многія з прапанаваных у іх тэрмінаў увайшлі ў агульныя слоўнікі В. Ластоўскага, М. Байкова і С. Некрашэвіча. **Аналіз тагачаснай сітуацыі сведчыць, што ішоў натуральны працэс тэрмінатворчасці, выкліканы да жыцця высокімі мэтамі духоўнай самарэалізацыі беларускай нацыі.** Але не доўга. Пачынаючы з 1937 года амаль усе тэрміналагічныя выданні былі асуджаны на знішчэнне. Сталінскія інквізітары апярэдзілі гітлераўскіх. У Загадзе № 33 Галоўліту БССР ад 3.06. 37г. вызначалася 421 выданне, якія належала ліквідаваць з усіх бібліятэк і спаліць. У гэтым спісе былі і практычна ўсе назва-ныя выданні. Не сталі выключэннем і тэрміналагічныя распрацоўкі па іншых навуковых кірунках, іх пералік у памянёным загадзе займаў пазіцыі з 16-тай па 32-ю. На непасрэднае змаганне з беларускай мовай быў кінуты агонь.

Усё тое, што дайшло да нас як рэалізаваная спадчына ў сферы тэрміналогіі на пачатку 90-х гадоў, мае рэзка зрусіфікаваны характар. Вывучэнне тэрміналогіі школьных падручнікаў (беларускамоўных кніг па матэматыцы для ВНУ на гэтую пару ўжо не выдавалася), а таксама тэрміналогіі БелСЭ і так званых нарматыўных слоўнікаў прыводзіць да высновы, што набыткі тэрмінатворчасці 20-х гадоў амаль цалкам страчаны. Пры гэтым адсочванне характару і храналогіі змяненняў, што адбываліся ў гэтай сферы ўжывання мовы на працягу савецкага перыяду беларускай гісторыі, паказвае на іх гвалтоўны характар. У гэтым можна пераканацца, вывучаючы абсалютна ўсе магчымыя крыніцы функцыявання матэматычнай тэрміналогіі.

У бібліятэках Беларусі захавалася значная колькасць школьных падручнікаў па матэматыцы з 20-30-х гадоў. Сярод іх ёсць, як арыгінальныя, напісаныя беларускімі навукоўцамі і выкладчыкамі, так і перакладзеныя з расейскіх выданняў. Але ўсе гэтыя кнігі аб'ядноўвае скарыстанне адзіных прынцыпаў тэрмінаўтварэння, выказаных у 20-х гадах. Асноўным з іх быў прынцып грунтавання на ўласнабеларускіх моўных сродках з прыцягненнем найбольш сталай інтэрнацыянальнай тэрміналогіі. Трэба сказаць аднак, што працэс стварэння тэрміналогіі ішоў даволі імкліва і паспяхова. Маючы досвед іншых народаў у гэтай сферы, беларускія навукоўцы атрымлівалі магчымасць грунтоўнага аналізу ўжо створаных нацыянальных тэрмінасістэм і лагічнага ўвасаблення іх лепшых набыткаў у сферы беларускай навуковай лексікі.

Адзначым, што наша тэрміналогія на той час не была яшчэ кананізавана, яна ўдакладнялася і ўдасканальвалася на падставе жывой практыкі яе скарыстання. Напрыклад, вядомы зараз тэрмін ***плоскасць*** на тойчас праходзіў апрабацыю як ***плашчына, пласмо, роўніца.*** Не вельмі ўдалыя ***раўнаванне, рабро, вытвар, рэчавісты*** пазней былі адпаведна заменены на ***раўнанне, кант, здабытак, рэчаісны***. Пазітыўным вынікам натуральнага працэсу тэрмінавытворчасці з'явіўся б адбор у сучасную беларускую мову найбольш трапных і зразумелых слоў у якасці навуковых тэрмінаў.

У выніку адпаведнага палітычнага ўціску працэс пайшоў інакш. На мяжы 1933-34-х гадах адбыліся істотныя змяненні тэрміналагічнай сітуацыі, звязаныя з прыняццем сумнавядомай пастановы наконт упарадкавання беларускага правапісу. Гэтая так званая "рэформа правапісу" на самой справе закранула глыбінныя пласты беларускай мовы, змяніла яе фанетыку, навязала элементы расейскамоўнага словаўтварэння, засмеціла беларускую мову расейскай лексікай ў тэрміналагічнай сферы і не толькі ў ёй. У звязку з гэтым можна нагадаць пераклады аднаго і таго ж маскоўскага падручніка Н. Паповай, выдадзеныя ў 1933-м і 1934-м гадах адпаведна. Яны ёсць стэрэатыпныя па змесце, але выглядаюць напісанымі на розных мовах, адасобленых адна ад другой палітычнай мяжою. Пададзім тыя змяненні, што кідаюцца ў вочы з іх першых старонак:

разьдзел — глава
лічыльнікі — шчоты
у межах тысячы — у прэдзеле тысячы
паказаны квадрат — ізбражон квадрат
развязаньне — рашэнне
астача — астатак
хуткае — быстрае
мяшаны лік — змешаны лік
акружына — акружнасць
раўнаплечы — раўнабедраны.

Гэта яскравы прыклад грубага, сілавога ўмяшання ў нашу мову з відавочнай мэтай яе русіфікацыі.

Разам з "рэформай правапісу" у выходных звестках кнігаў змяшчаецца інфармацыя пра моўных рэдактараў і моўных карэктараў, што фактычна сведчыла пра ўвядзенне пасады моўнага цэнзара. Паралельна з цэнзурай палітычнай і ідэалагічнай замацоўваўся інстытут філалагічнай цэнзуры. (Традыцыі яго дзейнасці, на жаль, мы адчуваем і сёння).

Напрыканцы 30-х гадоў арыгінальныя беларускія выданні знікаюць разам з іх аўтарамі. Адбываецца поўная уніфікацыя навучальных праграм і зместу школьных падручнікаў па ўсім СССР. Паралельна з гэтым усё больш русіфікуецца і тэрміналогія, з'яўляюцца такія "шэдэўры", як ***адвображанне, трохчлен, ураўненне, пераменная, ўзрастаючая...*** Адначасова з гэтым пачынаецца шырокае ўжыванне для слова - і тэрмінаўтварэння неўласцівых беларускай мове прыставак, канчаткаў і суфіксаў, у прыватнасці такіх, як ***-ір-, -ем-, -уч-, -юч-*** і г.д.

Аналагічны па сваёй логіцы працэс назіраўся ў тэрміналагічнай і выдавецкай дзейнасці для ВНУ. Толькі яшчэ больш трагічны. Звернемся да яго.

Актыўную дзейнасць па распрацоўцы зместу вышэйшай матэматыкі на беларускай мове праводзіў А.Круталевіч, які выдаў дастаткова змястоўныя курсы матэматычных дысцыплін для ВНУ. Гарачымі прыхільнікамі выканання дзяржаўнай праграмы беларусізацыі былі не толькі выхадцы з Беларусі, але і сусветна вядомыя матэматыкі. Належыць згадаць першага прафесара матэматыкі ў Беларусі І. Багаяўленскага, які ў 1919 годзе пераехаў працаваць з Маскоўскага ўніверсітэта ў Горацкую сельгасакадэмію. Курс лекцый І. Багаяўленскага, напісаны на цудоўнай беларускай мове, выдалі вучні і калегі ўжо пасля яго смерці. Гэта быў першы беларускі падручнік па аналітычнай геаметрыі. У 1929 годзе з Аўстрыі ў Менск пераехаў сусветны вядомы матэматык Ц. Бурстын (будучы акадэмік АН БССР). Выдадзены ім "Курс дыфэрэнцыянальнай геамэтрыі" — значная з'ява ў гісторыі беларускай матэматычнай адукацыі. Актыўны ўдзел інтэлігенцыі іншых нацыянальнасцяў у станаўленні беларускай нацыянальнай сістэмы адукацыі сведчыць пра натуральнасць моўнай палітыкі таго перыяду.

Разам з напісаннем арыгінальных дапаможнікаў па матэматыцы беларускімі навукоўцамі быў зроблены таксама пераклад з расейскай мовы падручніка па аналітычнай геаметрыі праф. І.Прывалава. Да ўсіх названых выданняў не дакраналася рука цэнзара, а таму скарыстаная ў іх тэрміналогія захоўвае яркую беларускую адметнасць. Кнігі І Багаяўленскага, Ц. Бурстына, І Прывалава сталі грунтоўнай асновай для навучання геаметрыі ў ВНУ і забяспечылі яе беларускамоўнае выкладанне. Па астатніх матэматычных дысцыплінах гэтага сказаць нельга.

У канцы 30-х гадоў выданне навучальнай і метадычнай літаратуры па матэматыцы для ВНУ згортваецца. Фізічна знішчаюцца і аўтары. Не стала А. Круталевіча. Трагічна скончылася жыццё акадэміка Ц.Бурстына. Ён загінуў у 1938 годзе, падзяліўшы лёс лепшай часткі беларускай інтэлігенцыі.

Апошнія вядомыя нам матэматычныя выданні для ВНУ датаваныя 1935-36 гадамі. Гэта пераклад з расейскай мовы падручніка У.Смірнова. У ім ва ўсёй красе выявіўся новы падыход. Беларуская адметнасць матэматычнай тэрміналогіі і каларыт самой мовы цалкам знікаюць. Тэрміналогія стае цалкам калькаванай з расейскай. Тут мы можам знайсці ўжо больш рашучы крок на зблізжэнне моваў, чым ва ўсіх папярэдніх выданнях. Беларускія тэрміны замяняюцца, фактычна, расейскімі: з'яўляюцца ***точка, ось, прырашчэнне, рашэнне, апрадзяліцель, рад, чотны, пераменная, пастаянная, прэдзел*** і т.п. Аднак нават і ў такім скалечаным выглядзе (які толькі ўмоўна можна назваць беларускім) гэтае выданне ўжо не мела працягу.

Амаль 60 гадоў у Беларусі не выдавалася па-беларуску ніводнага падручніка па матэматыцы ніводнага ні для ВНУ, ні для сярэдніх спецыяльных устаноў. Больш чым на 50 гадоў цалкам было спынена беларускамоўнае выкладанне прыродазнаўчых дысцыплін, у тым ліку і матэматыкі (за выняткам выкладання па-беларуску падчас фашысцкай акупацыі ў сярэдніх спецыяльных навучальных установах, некаторыя з якіх імкнуліся набыць статус вышэйшых). У паваенны час трэба казаць пра татальную русіфікацыю вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай школы. З улікам вайны і сталінскіх рэпрэсій 30-х, 40-х, 50-х гадоў яе нельга назваць вынікам натуральнай асіміляцыі. Натуральная повязь педагагічнай практыкі і беларускай тэрмінатворчасці была гвалтоўна разарвана.

Гэтак жа, як у падручніках для школы і ВНУ, беларуская матэматычная тэрміналогія пачынала пашырацца, апрабоўвацца і гарманічна скарыстоўвацца ў навуковых артыкулах і кнігах. Тут да месца ўспомніць навуковыя працы тых жа аўтараў І.Багаяўленскага, Ц.Бурстына, А. Круталевіча. Можна прывесці і іншыя прыклады. Але барацьба з нацдэмакратызмам у хуткім часе дала свой негатыўны плён. Беларуская мова, як мова матэматычнай навукі перастала існаваць. Матэматычная артыкулы па-беларуску не друкаваліся на працягу шасці дзесяцігоддзяў — да ўзнаўлення нашай незалежнасці. Спецыяльны навуковы часопіс "Весці Акадэміі Навук БССР" цягам гэтага часу захоўваў толькі беларускую назву.

Тэрміналагічная сітуацыя , існаваўшая ў пэўны час, безумоўна, знаходзіла сваё адлюстраванне ў агульных слоўніках. Іх вывучэнне дае яскравы матэрыял для пацвярджэння высновы пра ненатуральны характар моўных змяненняў. Прасочым гэта толькі на адным, але вельмі характэрным тэрміне, які адпавядае расейскаму ***решить***. У "Беларуска-расійскім слоўніку" М. Байкова і С. Некрашэвіча тэрмін ***решить*** (задачу) перадаецца беларускім аўтэнтычным ***развязаць***, а ***решение*** — як ***развязанне*** (працэс) і ***развязак*** (вынік). Слова ***рашэнне*** (як відавочная транслітарацыя расейскага ***решение***) узнікае ў матэматычнай літаратуры пасля 1933 года: у "Матэматычных працах"(1932 г.) Ц. Бурстына прысутнічае ***вырашэнне***, але ёсць яшчэ і ***развязанне***. У "Русско-белорусском словаре" 1953 года падаюцца яшчэ, як сінонімы словы ***рашыць*** і ***развязаць*** (з уласна беларускім ***развязаць*** на другім месцы). Але ўжо ў "Русско-белорусском словаре" 1982 года слова ***развязаць*** канчаткова выкідаецца, затое ўзнікае такая "пярліна", як ***решенная задача — рэшаная задача***. Такі падыход паступова-імклівага руху ўласна беларускага слова спачатку на другое месца ў якасці сіноніма, а затым і ўвогуле вывядзенне са слоўніка можна знайсці ў мностве выпадкаў.

Пададзены агляд сведчыць пра тое, што на мяжы 1933-34-х гадоў адбылася сапраўдная тэрміналагічная катастрофа, справакаваная палітычнай сістэмай. Асноўнай мэтай змяненняў было набліжэнне тэрміналогіі і самой мовы да расейскай. На беларускую мову мэтанакіравана "накідвалася" характарыстыка яе, як дыялекту расейскай. З непасрэднасцю, што мяжуе з цынізмам, пра гэта заяўлена ў прадмове да "Русско-белорусского словаря" 1953 года: "Труд И.В.Сталина "Марксизм и вопросы языкознания", положивший основание подлинно марксистско-ленинской науке о языке, является основополагающим и в области лексикографии. В свете сталинских работ о словарном составе языка заново был просмотрен и настоящий Русско-белорусский словарь... Беларусские буржуазные националисты стремились засорить белорусский язык искусственными словами, архаизмами, чтобы оторвать белорусский народ от великого русского народа. Но белорусский народ, верный дружбе народов, оберегал чистоту своего языка, пополненяя его из неиссякаемых источников русского языка".

Вялікі мовазнаўца памёр, але справы яго жывуць і да нашых часоў. Зрусіфікаваная матэматычная тэрміналогія працягвае існаваць у афіцыйных нарматыўных слоўніках, напрыклад, у "Русско-белорусском словаре" 1993 года, на якія (па адпрацаванай у былыя часы сістэме) ідзе спасылка рэдактараў і карэктараў пры падрыхтоўцы школьных падручнікаў. Не дзіўна, што становішча з тэрміналогіяй не выпраўляецца і ў новай афіцыйнай Беларускай энцыклапедыі, якая выдаецца з 1996 года. Як і ў яе папярэдніцы БелСЭ, тут у значнай ступені "кансервуецца" зрусіфікаваная тэрміналогія савецкага перыяду. Пры гэтым заўважым, што ўжо падчас незалежнай Рэспублікі Беларусь назапашаны значны досвед скарыстання ўдакладненай тэрміналогіі і ў практыцы выкладання, і ў падручніках для ВНУ, і ў спецыяльных слоўніках, такіх, як "Тэрміналагічны слоўнік па вышэйшай матэматыцы для ВНУ" 1993 года, аўтары Т. Сухая, Р. Еўдакіменка, В. Траццякевіч, Н. Гудзень ды "Русско-белорусский математический словарь" 1993 года, аўтары Я. Радыно, П. Шуба і інш. Што датычыць гэтых выданняў то яны ўзніклі, як вынік грунтоўнага абмеркавання кожнага тэрміну шырокім колам беларускіх матэматыкаў і філолагаў. Аднак жывая моўная практыка і навуковыя даследаванні ў сферы тэрміналогіі апошняга перыяду працягваюць ігнаравацца. Болей за тое, у 1997 годзе (ужо на этапе карэктуры) спынена выданне беларускай Матэматычнай энцыклапедыі. Паводле задумы былога галоўнага рэдактара БелЭн Барыса Сачанкі над ёй працавалі больш за 100 беларускіх матэматыкаў і філолагаў. Аднак і сёння знаходзяцца патрэбныя рэцэнзенты, якія ў сваёй прафесійнай філалагічнай дзейнасці імкнуцца зліквідаваць імкненне навукоўцаў да беларускай адметнасці ў тэрміналогіі. А паколькі Матэматычная энцыклапедыя не ёсць ідэалагічнае выданне, то гэты прыклад сведчыць пра тое, што ідзе змаганне непасрэдна з беларускай мовай. Яна пазбаўляецца магчымасці вяртання да сваіх каранёў і пашырэння на новыя сферы ўжытку. Як і шэсць дзесяцігоддзяў назад, наша мова зноў становіцца катэгорыяй палітычнай.

Наша Слова № 11(396) 17 САКАВІКА 1999 г. Вострая брама 5

Змаганне за мову ў Вярхоўным Савеце Рэспублікі Беларусь 12 склікання

Стэнаграмы 16-й сесіі. Паседжанне 90-е. 24 сакавіка 1995 года, пятніца, 12 гадзін 30 хвілін.

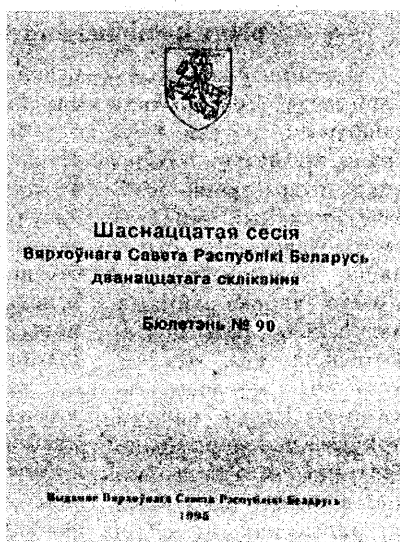
Шаснаццатая сесія
Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь
дванаццатага склікання
Бюлетэнь № 90
Выданне Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь
1995

Пасля перапынку

Старшыня. Прашу займаць рабочыя месцы. Працягваем нашу працу.

Слова мае дэпутат Пазьняк Зянон Станіслававіч. Наступным выступае дэпутат Жукоўскі.

Пазьняк З. С. *(Ангарская выбарчая акруга № 9, г. Менск)*. Спадары дэпутаты! Тут у выступленях быў зроблены ўсебаковы аналіз сітуацыі з рэферэндумам, і ў цэлым вырысоўваецца карціна, што ўсе чатыры прапановы складзены некарэктна. Яны падрыхтаваны не для абавязковага, а для кансультацыйнага рэферэндуму, і яны не адпавядаюць закону і Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

Па першай фармулёўцы: "Ці згодны вы" ... Такі зварот, дарэчы, ва ўсіх фармулёўках: і ў першым — ці згодны вы, у другім — ці падтрымліваеце, ці падтрымліваеце — у трэцім, ці згодны вы — у чацвёртым. Павінна быць адназначнасць: вы "за" ці "супраць", каб насельніцтву было ясна, за што яно галасуе з поўным разуменнем. Гэта нават у самой форме звароту ўжо гаворыць аб падыходах кансультацыйных.

Другое — аб некарэктнасці. Напрыклад, першая фармулёўка (пра што ўжо не раз казалі) што значыць "наданне роўнага статусу"? У чым роўнасць? У дэцыбелах паміж мовамі ці ў дзяржаўным статусе? Гэта вельмі расцягнутая фармулёўка: як хочаш, так і разумей. Такога не павінна быць. Я ўжо не кажу пра тое, што гэта супярэчыць закону і гэта адлюстравана ў Законе аб рэферэндуме. Пытанне аб мове ўвогуле на рэферэндум не выносіцца, таму што гэта не мы прыдумалі, гэта не наш здабытак. Гэта здабытак нават не ўсіх пакаленняў, а ўсёй папуляцыі, якое жыло і ўтварыла нашу нацыю.

Другая фармулёўка: "Ці падтрымліваеце вы прапанову аб устанаўленні новага дзяржаўнага сцяга і дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь?" У большасці насельніцтва гэта будзе асацыіравацца так: ці падтрымліваеце вы гэты герб і сцяг, які існуе, таму што гэта новы герб і сцяг. Вось і вы падтрымліваеце гэта. Частка будзе так і разумець. Другая частка, больш інфармаваная, будзе разумець, што прапануецца нешта новае ўзамен гэтых новых, якія таксама новыя. Паколькі немагчыма, каб былі малюнкі, то, безумоўна, вельмі некарэктная фармулёўка, шматзначная, і яна не дасць належнага выніку.

Трэцяе: "Ці падтрымліваеце вы дзеянні Прэзідэнта наконт інтэграцыі?" Па-першае, тут закрануты міжнародныя пагадненні, пра што ўжо гаварылася, а, згодна з артыкулам 83 Канстытуцыі, знешнюю палітыку вызначае Вярхоўны Савет. Таму гэтую фармулёўку таксама нельга выносіць на рэферэндум (яна супярэчыць закону). І канешне ж, яна некарэктная. Аб гэтым ужо не раз казалася, я не буду на гэтым спыняцца. Палітыка мяняецца, і безумоўна, што Вярхоўны Савет як заканадаўчы орган павінен адсочваць.

Чацвёртая фармулёўка. Фактычна тут (пра што яшчэ ніхто не казаў, я хачу адзначыць) ... Калі, дапусцім, прыняць такую фармулёўку, хаця яна супярэчыць закону, супярэчыць Канстытуцыі і некарэктна састаўлена, то тады трэба змяніць статус Прэзідэнта, таму што тут прапануецца моцнаму Прэзідэнту, які з'яўляецца кіраўніком выканаўчай улады, магчымасць яшчэ і распускаць Вярхоўны Савет.

Такога няма нідзе ў свеце, такога няма нідзе. Альбо Прэзідэнт — кіраўнік дзяржавы, галава дзяржавы і ён валодае функцыяй ... Ну, як Вайдэкер валодае функцыяй: альбо ён кіраўнік дзяржавы і не кіраўнік выканаўчай улады і мае магчымасць распусціць парламент, альбо ён кіраўнік выканаўчай улады, моцны Прэзідэнт, але парламент ён распусціць не можа. Павінна быць раўнавага.

Калі ж прыняць тое, што прапануецца тут, значыць, такой раўнавагі няма. Гэта аўтарытарызм, гэта дыктатура. І вось тут мне незразумела ўвогуле ўся задумка паставіць на рэферэндум гэтыя пытанні і абавязкова прэтэнзіі да парламента — не толькі да гэтага, які існуе, а і ў цэлым як да інстытута ўлады. Я не разумею вось гэтае імкненне абавязкова сканцэнтраваць усю ўладу ў сваіх руках, усім кіраваць, за ўсё адказваць. Разумееце, гэта нейкі ўжо псіхалагічны аспект, гэта па-першае, пароччаная сістэма. Яна вельмі памылковая, яна не карысная ні для грамадства, ні для нацыі. Ды яна небяспечная і для тых людзей, якія хочуць гэта сканцэнтраваць у сваіх руках. Няўжо яны гэтага не разумеюць?

І апошняе, аб чым таксама гаварылася. Дзеля чаго ўвогуле гэты рэферэндум? Ясна, што яны расколюць грамадства (гэта ж абсалютна зразумела), і выбары могуць быць таксама сарваныя, таму што грамадства палярызуецца па гэтых пытаннях: не за каго вы будзеце галасаваць, а кожнаму кандыдату зададуць пытанне: ты за які герб і за які сцяг? І расколецца гэта ўсё на дзве часткі, размыецца цэнтр. У выніку ўвогуле ні адзін кандыдат можа не набраць большасці галасоў. Пад гэтым таксама ляжыць такая падводная міна.

Таму я лічу, што гэтая пастаноўка пытання, вынас на рэферэндум такіх пытанняў невыгадная грамадству, невыгадныя нашай дзяржаве. Гэтыя фармулёўкі не адпавядаюць закону, не адпавядаюць Канстытуцыі. Яны некарэктна сфармуляваныя, і безумоўна, што такі выхад (вось з такой ініцыятывай) мае ўсе падставы — і законныя, і маральныя, і палітычныя — быць адхіленым гэтым Вярхоўным Саветам.

Дзякуй за ўвагу.

Старшыня. Слова мае дэпутат Жукоўскі Міхаіл Дзмітрыевіч. Наступным выступае дэпутат Шут.

Жукоўскі М.Д. *(Беларуская рэспубліканская арганізацыя ветэранаў вайны і працы, пераклад з расейскай)*. Паважаны таварыш Прэзідэнт! Паважаныя таварышы дэпутаты Вярхоўнага Савета! Вось ужо некалькі гадоў я задаюся пытаннем: чаму ў нашым Вярхоўным Савеце так агрэсіўна ўспрымаецца пункт гледжання другога чалавека, які думае трошкі паіншаму, які выказвае, магчыма, іншыя праўды? І справа даходзіць не толькі да публічнага высвятлення, да персанальных абразаў, абвінаваччняў, і мне здаецца, што гэта не да твару таму парламенту, які абвясціў пабудову прававой дэмакратычнай дзяржавы. Але ж адной з неабходных умоваў дэмакратыі з'яўляецца ўменне выслухаць іншага, лічыцца з думкай і пунктам гледжання іншага.

Мне таксама не зразумела, чаму мы ўсё-такі баімся па тых пытаннях, якія прапанаваны і якія мы абмяркоўваем, выйсці на раду з народам, тым больш, што гэтыя пытанні ў той ці іншай ступені закранае інтарэсы кожнага грамадзяніна. І ссылка на тое, што шмат хто не зразумее тых пытанняў, якія выносяцца на рэферэндум, гэта па меншай меры абраза свайго народа, таму што па ўзроўню сваёй адукаванасці народ нашай рэспублікі займае месца сярод вядучых краін свету.

Аб сімвалах Рэспублікі Беларусь. Вось тут выступалі дэпутаты і Алег Анатольевіч Трусаў, і Валянцін Федаравіч Голубеў, і Сяргей Антонавіч Антончык і задавалі пытанне: народу не патрэбна траціць сродкі на замену сімволікі. Навошта гэта робіцца? Спроба замяніць сімволіку расколе грамадства. Але я да вас звяртаюся з сустрэчным пытаннем: а чаму мы не задавалі гэтае пытанне ў 1991 годзе, калі прымалі вось тую сімволіку, якая сёння з'яўляецца дзяржаўнай? Што хіба прадстаўнікі апазіцыі не ведалі, што супраць гэтай сімволікі выступае значная частка насельніцтва Рэспублікі Беларусь, асабліва тыя, хто перажыў Вялікую Айчынную вайну? Хіба мы зараз аб'ектыўны? Не так даўно на старонках "Народнай газеты" была апублікавана пастанова Вучонага Савета 1991 года па сімволіцы. Але там ні слова ад рэдакцыі не было сказана, што частка сяброў Савета, відных гісторыкаў, дактароў навук не падтрымала гэтую прапанову.

Далей. Мы ад імя камісіі накіравалі копію рашэння паседжання рады аддзялення грамадскіх навук, у якую ўваходзяць віднейшыя навукоўцы гуманітарных інстытутаў — гісторыкі, археолагі, філолагі, мовазнаўцы. Калі яны разглядалі перад прыняццем рашэння Вярхоўнага Савета гэтае пытанне, яны ж бел-чырвона-белы сцяг не падтрымалі. З адзінаццаці чалавек-сяброў рады — прагаласавалі "за" толькі чатыры, а сем не прагаласавалі. Чаму гэтую выпіску, якую мы паслалі ў "Народную газету" не апублікавалі?

Я думаю, што не мае рацыі і Ніл Сымонавіч Гілевіч, які гаварыў, што гэтыя сімвалы упрыгожваюць гісторыю нашага народа 700 гадоў. Не 700 гадоў, Ніл Сымонавіч, а бел-чырвона-белы сцяг быў групай нацыянальных дзеячоў толькі аб'яўлены ў сакавіку 1918 года. У той час рэспубліка знаходзілася пад акупацыяй кайзераўскай Германіі. У той час звыш 80 працэнтаў насельніцтва нашай рэспублікі было непісьменным. Пра якую думку народа можна было гаварыць, калі аб'явілі бел-чырвона-белы сцяг сімвалам дзяржавы?

Вы не маеце рацыі, паважаны Ніл Сымонавіч, па-моему, і ў тым, што нельга звязаць сімволіку з вайной. Гэты перыяд пакінуў несціраны след у біяграфіі нашага народа. Нават беглы аналіз творчасці лепшых паэтаў і пісьменнікаў гаворыць, што гэта тэма — тэма памяці народнай, тэма вайны, тэма трагедыі займала асноўнае месца ў іх творах. І, менавіта, дзякуючы гэтым творам шмат хто з іх стаў вядомым сусветнай і ўсесаюзнай чытацкай аўдыторыі.

Так, мы не ўлічваем тога, што і сёння нам пішуць... Дзесяткі, сотні лістоў паступаюць пра тое, што людзі не могуць прымірыцца з гэтым. Мы аб'явілі пра суверэнітэт, мы — новая дзяржава. Давайце ўвядзём новыя сімвалы, але сімвалы, якія б адпавядалі інтарэсам асноўнай большасці народа. Я за тое, каб выйсці на раду па гэтых пытаннях з народам. Прапановы Прэзідэнта канстытуцыйныя, і я іх падтрымліваю.

Шут А.А. *(Лагойская выбарчая акруга № 66, Менская вобласць)*. Член апазіцыі Беларускага народнага фронту ў Вярхоўным Савеце, грамадзянін Рэспублікі Беларусь.

Мне вельмі прыемна, што Аляксандр Рыгоравіч зараз знаходзіцца пад сцягам, які ён у 1991 годзе разам з Кавалёнкам і Драбышэўскай уносілі ў гэты зал. Вельмі прыемна, што ён зараз ужо афіцыйны сімвал нашай дзяржавы.

Але мне здаецца, што на сённяшні дзень грамадскую думку адцягваюць ад тых пытанняў, якія проста неабходны нашаму грамадству. 100 тысяч рублёў — гэта першы разрад. А што такое 100 тысяч рэблёў? Давайце падумаем. Калі чалавек будзе толькі хлебам харчавацца, то ён купіць па 3 буханкі на дзень хлеба і ўсё. Не будзе ні за кватэру плаціць, ні гарбату піць.

Адцягваецца думка і ад таго, каб людзі не спыталі: а дзе тыя эканамічныя раскладкі, якія прапаноўваліся на выбарах. Дзе тыя раскладкі, якія прапаноўваліся ў праграме, якую мы з вамі прынялі. І грошай няма, і грошы знаходзяцца толькі на такі недарэчны рэферэндум.

І, дарэчы, калі штонебудзь здараецца нядобрае, то заўсёды думка адцягваецца. Я нагадваю вам тыя часы, калі карэйскі самалёт быў збіты ў андропаўскія часы над Савецкім Саюзам. Што праз два тыдні, калі сусветная грамадскасць паднялася, зрабілі? Знайшлі маманцёнка ў Магадане і ажывілі. І ўсе кінуліся туды займацца маманцёнкам. Ці не ёсць гэты маманцёнак і ў Беларусі?

Наступнае. Я магу выразіць падзяку і Нілу Сымонавічу Гілевічу за свядомасць, і лідэру Адраджэння Зянону Пазьняку. Але я падзяку выкажу не ім за маю нацыянальную свядомасць. Я выкажу Качанам, Сарокіным і іншым. Ёсць трэці закон Ньютона — сіла дзеяніці роўная сіле супрацьдзеяніці. Дык вось, дзякуй вам.

Я зараз ведаю сваю сімволіку, я ведаю сцяг, я ведаю, за што маліцца. Я буду маліцца за сваю Бацькаўшчыну. І мы будзем больш шанаваць і культуру, і герб, і мову тады, калі ёсць перашкоды, каб іх пераадолець, гэтыя перашкоды.

І, дарэчы, Аляксандр Рыгоравіч робіць так, што, відаць, гэта нейкі замысловаты манёўр, таму што мы не маглі б, людзі не пазнаёміліся б так уважліва з дакладам Антончыка, каб не было забароны. Людзі не пазнаёміліся б з артыкулам, які напісаны быў у "Народнай газеце" і які называўся "Я цярплю і буду цярпець дзеля сваёй Радзімы — Беларусі", пакуль не аб'явілі, што гэта нейкая ананімка. А калі паглядзіш ананімку, то не знайшлі Вайняровіча. Ну, жанчына, якая напісала гэты артыкул, паважае вельмі Бальцаровіча. Дарэчы, сёння і тут яго жонка знаходзіцца — Бальцаровіча. Дык вось з павагай яна і напісала гэты артыкул, падпісаўшы імем Бальцаровіча. І тое, што КДБ не знайшло, для гэта ні аб чым не кажа. Калі б КДБ шукала, дык яны не знайшлі б ні Янку Купалу, ні Якуба Коласа, ні Максіма Танка, таму што ёсць у людзей псеўданімы. Так што вельмі добрыя заходы робіць Прэзідэнт для нашай свядомасці. І я вельмі з павагай да гэтага адношуся, таму што трэці закон Ньютона існуе.

І яшчэ. Гэты артыкул у "Народнай газеце", які так падняў наша грамадства, што яно прачыталася і далучылася, і многія людзі жадаюць пад ім падпісацца, напісала жанчына. Дык вось, Аляксандр Рыгоравіч, за жанчын мы пілі на Новы год, за жанчын мы выпілі 7 студзеня, за жанчын таксама вы прапанавалі выпіць і на 8 сакавіка. І зараз жанчына ў гэтым артыкуле, а вы ўжо ведаеце, што жанчына напісала гэты артыкул, прапануе вам: не распальвайце варожасці між нашымі людзьмі. Зрабіце, як прапануе жанчына.

І я вас прашу зняць гэтыя пытанні, каб у нас былі нармальныя адносіны ў нашым грамадстве. Не існуе пытання моўнага. Хоць адзін беларускі чалавек абражаны? Але сёння ў "Свабодзе" я чытаю: жанчына паехала ўжо ў Калінінградскую вобласць. Дык што, беларуска паехала туды, таму што за ёю ганяецца КДБ? Я не разумею. Толькі адно хацела яна сказаць: беларусам зваецца. А хто яны ідуць? Беларусы. Дзеля чаго? Людзьмі звацца.

Дзякуй за ўвагу.

(Працяг у наст. нумары).

Генадзь Лагуновіч

Дуля ў кішэні чыноўніка як спосаб знявагі беларускай мовы

(Крыху іранічныя нататкі пра выказванні прэзідэнта на сустрэчы з пісьменнікамі)

З незвычайным захапленем чытаў і перачытваў стэнаграму леташняй сустрэчы прэзідэнта з беларускімі літаратарамі, асабліва бліскучыя маналогі самога Аляксандра Рыгоравіча. Цешыла ўжо тое, што яго гаворка займае ў два з паловай разы больш газетнай плошчы, чым усе, разам узятыя, прамовы пісьменнікаў. І гэта цалкам апраўдана: трэба было асвятліць шматлікія бакі нашага жыцця, яшчэ і яшчэ раз растлумачыць сваю генеральную лінію. Што тычыцца моўнай праблемы, якая для апошніх была галоўным прадметам размовы, дык тут А.Лукашэнка, здаецца, расставіў на свой лад — на тое ён і кіраўнік дзяржавы! — усе акцэнты.

Насамперш, лічу, А.Р. падпілаваў рогі тым, хто сцвярджае, быццам ён з пагардай ставіцца да мовы карэннай нацыі, рэдка ёй карыстаецца. Паслухайце яго, нядобразычліўцы, і запішыце на лбе: "Я русскую школу закончил, но прекрасно владею белорускай мовай. Я дзве гадзіны паразмаўляю на беларускай мове, і вы (г.зн. пісьменнікі. — Г.Л.) не адрозніце маю гаворку ад сваёй".

Праўда, падчас сустрэчы яе гаспадар гаварыў амаль увесь час па-расейску: на беларускай мове ў стэнаграме сустракаюцца адзінкавыя словы, паасобныя фразы, дзе-нідзе запар два-тры сказы. Па маіх падліках, расейскі тэкст яго выказванняў у двухмоўнай "Народнай газеце" займае больш за 2500 радкоў, а беларускі — адну сотню. Але гэта не падстава для хіхікання: маўляў, кажа адно, і тут жа робіць другое. Трэба мець на воку, што ўсе выступы пісьменнікаў гучалі выключна па-беларуску, і калі б яшчэ А.Лукашэнка гаварыў гэтаксама, дык атрымалася б дыскрымінацыя "великого и могучего". Больш таго, сёй-той увогуле мог бы назваць гэтую гістарычную сустрэчу "сборищем националистов".

Нельга пашкадаваць, што прэзідэнту ніяк не ўдаецца на людзях уволю нагаварыцца на матчынай мове і тым самым выбіць козыры з рук тых, хто абвінавачвае яго ў беларусафобстве. Памятаеце, як у тэлеперадачы НТБ "Герой дня без галыштука" ён зламіў на слове вядучую? Як толькі яна заікнулася пра плёткі наконт яго адносін да беларускай мовы, А.Р. вокамгненна выказаў жаданне гутарыць з ёй па-беларуску. Ці ж ён вінаваты ў тым, што адказ чароўнай Ірыны Зайцавай немаведама чаму быў адмоўным?

Вернемся, аднак, да стэнаграмы. Уяўляю сабе, як сорамна было слухаць праўду-матку "інжынерам чалавечых душ", якія спрабавалі сапхнуць адказнасць за незайздросны стан роднай мовы з хворай галавы на здаровую. Так, кіраўнік дзяржавы ініцыяваў моўны рэферэндум, але ж яго прымусілі гэта зрабіць самі літаратары, што перагнулі палку, "возвели языковую проблему в разряд политических", і, само сабой, БНФ, які "по языковому принципу поделил людей на "свядомых" и несвядомых".

Задумаемся: што было б, калі б А.Лукашэнка не спытаў у народа, "на каком или на каких языках ему говорить"? Мабыць, людзі перайшлі б на мову жэстаў, якая ўжываецца глуханямымі. А мажліва, пры ўмове дакладнага выканання ўладнымі структурамі моўнага закону 1990 года, сёння большасць насельніцтва Беларусі ўжо пачысядзёнка карысталася б адзінай дзяржаўнай мовай. Ну, як на Украіне і ў іншых былых саюзных рэспубліках. Жах ды і толькі! Прынамсі, для вялікадзяржаўных шавіністаў гэта, бадай, горш, чым мова жэстаў.

Наракалі пісьменнікі і на тое, што ў нас няма роўнасці дзвюх дзяржаўных моў. І атрымалі па заслугах. А хто, калі не вы, адпарыраваў А.Р. іх нападкі, павінны былі "уравновесить языковую проблему"? Не мітынгаваць трэба было, не размахваць антыпрэзідэнцкімі сцягамі разам з "полупьяными" і "оголтелыми людьми", а сесці за адзін стол з чыноўнікамі і "выработать методику". Не ведалі бедныя літаратары і такое: каб "мова белорусская расцветала", варта ўсяго толькі напісаць і выдаць на ёй 10-30 таленавітых твораў, а пераклад іх забараніць. "Чтобы только по-белорусски читали". І абавязкова — захлёбваючыся! Вось, аказваецца, як проста ўсё робіцца, калі раскінуць розумам.

І ўсё ж найбольш настырныя з прысутных настойвалі: дзеля павышэння ў грамадстве статуса роднай мовы дзяржава павінна праводзіць больш збалансаваную моўную палітыку; не пашкодзіла б і выдаць адпаведны дэкрэт або указ. Прэзідэнт, безумоўна, не мог пагадзіцца з дарадчыкамі: яго цяперашняя палітыка грунтуецца на "волеизъявлении 90 с лишним процентов людей", і таму дэкрэт прывядзе да "обратной реакции" — пачнуцца крыкі, гвалт, уціск. Гэтыя, шануючы вас, метады, канешне, не прымальныя для А.Р., якога ўсе ведаюць як чалавека з прыроджанай далікатнасцю і вытанчанымі манерамі.

Мне здалася надта цікавай і ці не знакавай фраза, якую сказаў А.Лукашэнка, калі прагназаваў рэакцыю з боку вышэйшага чынавенства на які-небудзь нарматыўны акт у падтрымку беларускай мовы. Калі б ён наперакор народнай мудрасці падскочыў вышэй пят і ўсё ж падпісаў такі дакумент, а на другі дзень прымусіў, напрыклад, І. Пашкевіча гаварыць толькі па-беларуску, дык апошні, магчыма, стаў бы "кукиш в кармане носить". Не будзем звяртаць увагу на тых, хто хацеў бы даведацца: "Чаму на другі дзень, а не, скажам, праз год-два?" або "Чаму толькі па-беларуску?". Будзем лічыць гэта прэрагатывай прэзідэнта. Затое зададзім такое пытанне: чаго ж можна чакаць у згаданым выпадку ад тых чыноўнікаў, якія, у адрозненне ад І. Пашкевіча, зусім не ведаюць і не жадаюць ведаць беларускую мову. Ці не зубы стануць паказваць, калі на тое пойдзе?

Дэмакратычнасць кіраўніка дзяржавы, гатоўнасць цярпець такія выбрыкі не могуць не ўражваць. А шчырае прызнанне, што ў яго учынках і палітыцы былі "издержки"? Уласна кажучы, іх не варта было і закранаць, бо што яны значаць у параўнанні з тымі велізарнымі прыбыткамі, якія атрыманы дзякуючы кіпучай дзейнасці "бацькі". Нягледзячы на гэта, крытыканы яго нацыянальнай палітыкі не супакойваюцца. Іх стрэлы, у прыватнасці, ляцяць у бок моўнага закону ў новай рэдакцыі, падпісанага ім за тры тыдні да гэтай сустрэчы. Дагаварваюцца да таго, што прынятыя папраўкі быццам зводзяць беларускую мову на нішто, як сродак чалавечых зносін і выказвання думак. Зноў і зноў нагадваюць аб тым, як улады пасля майскага рэферэндуму нібы перакрэслілі Закон аб мовах 1990 года, і перажоўваюць, што з гэтага атрымалася. Урэшце, з'едліва гавораць пра нейкія абяцанкі-цацанкі наконт стварэння новай дзяржаўнай праграмы развіцця нашай мовы, недапушчэння яе дыскрымінацыі.

Ва ўсіх гэтых "грахах" ні ў якім разе нельга абвінавачваць прэзідэнта, што дужа любіць рабіць нацыяналісты. Па-першае, яму некалі дэтальна ўнікаць у другарадныя справы, бо трэба думаць, "где кусок хлеба для страны заработать". А па-другое, хоць ён і з царом у галаве, але і ў ёй не можа ўсё сядзець цвіком, асабліва тое, што не падыходзіць да густу.

"А што ж прэзідэнцкія памочнікі?" — спытаеце вы. На жаль, сёй-той з іх, пэўна, толькі і здольны або ўгоднічаць, або паказаць дулю ў кішэні. Дарэчы, дурны "вопыт" з дуляй — дзейнасць спадцішка, за вочы асуджаць, а то і паграждаць — могуць пераняць чыноўнікі іншых рангаў, не кажучы ужо пра шараговых грамадзян, і прымяняць яго не толькі ў моўных спрэчках. Не такі, аднак, кіраўнік Беларусі — і гэта наша шчасце! — каб кагосьці або чагосьці палохацца. Ён мужна змагаецца на ўсіх франтах: супраць НАТО, расейскіх гора-палітыкаў, якія не садзейнічаюць інтэграцыі, унутраных ворагаў. Адно толькі, як даводзяць апазіцыянеры, непакоіць яго апошнім часам: як бы не абудзілася ў беларусаў нацыянальная самасвядомасць, зноў не стала пашыраца ўжыванне беларускай мовы ў грамадстве. Бо, маўляў, А.Р. хоча добра падрыхтаваць далучэнне нашай краіны да Расеі ў "духоўным" плане — хутчэй знішчыць усё беларускае, канчаткова адарваць тутэйшых ад роднай мовы і культуры.

Як бы ў адказ на гэтую крытыку прагучалі на сустрэчы з пісьменнікамі словы А.Лукашэнкі аб тым, што праз нейкі час, седзячы каля каміна, ён будзе распавядаць "пра суверэнітэт і незалежнасць, і на беларускай мове. І не горш, чым Генадзь Бураўкін".

Вось дык Рыгоравіч, думалася, ай маладзец! Каб яшчэ як мага хутчэй спраўдзілася намалёваная ім прыгожая карціна-абяцанне ... Не прайшло, аднак, і паўгода, як прыхільнікам Беларушчыны ён падносіць горкую пілюлю. І тут ужо зусім не да жартаў. Падпісаны А.Лукашэнкам 25 снежня пакт з Б.Ельцыным не пакідае ніякіх сумненняў, чаго ён на самай справе хоча, аб чым дбае. Прынамсі, не аб самастойнасці нашай дзяржавы, не аб будучым беларускай нацыі і не аб развіцці да росквіце яе мовы і культуры. І, вяртаючыся да вышэйзгаданай "дулі", можна з пэўнасцю сказаць, што прэзідэнт сам паказваў яе ў кішэні, калі слухаў 5 жніўня не надта смелыя просьбы і выказванні творчай інтэлігенцыі Беларусі.

г.Менск.

Аўтарытэт гэта ці што іншае?

У праграме сярэдняй школы па беларускай літаратуры ў XI класе ва ўводзінах прадугледжана паведамленне вучням аб "сталінскіх рэпрэсіях у дачыненні да творчай інтэлігенцыі", а ў тэме " Развіццё беларускай літаратуры ў 40-80 гадах" — "Выкрыццё ідэалогіі культу асобы". У гэтым жа класе па курсу "Сусветная гісторыя XIX-XX ст.ст." пазначаны пытанні: "...грамадскія арганізацыі ў сістэме таталітарнай дзяржавы. Палітычная барацьба ў "вярхах" і "на месцы". Культ Сталіна. Масавыя рэпрэсіі." Па праграме "Гісторыя Беларусі" абазначана наступнае: " Паварот ад дэмакратыі да аднапартыйнай бальшавіцкай дыктатуры. Усталяванне таталітарнага рэжыму ў БССР. Масавыя рэпрэсіі супраць інтэлігенцыі, сялянства, рабочых, вайскоўцаў." Як бачна, абыйсці гэтыя змрочныя і трагічныя перыяды нашай гісторыі немагчыма. На пэўнай адлегласці ў часе яны цяпер ацэньваюцца, як жахлівыя, ганебныя бакі тагачаснай улады. Але старэйшая пакаленне ведае, што тады яны падаваліся, як гістарычна непазбежныя, неабходныя ці як лепшыя якасці "дыктатуры пралетарыяту" або зусім замоўчваліся.

Настаўнікам даводзіцца паведамляць вучням, куды падзелася беларуская інтэлігенцыя ў 30-я гады, чаму ў літаратуры з дарэвалюцыйных пісьменнікаў засталіся толькі Купала і Колас, як тыя дрэвы — насеннікі на лясной высечанай дзялянцы. Узнікае патрэба патлумачыць, што азначае азначэнне ўлады, культу асобы. У слоўніку іншамоўных слоў гэта: "2. Поклонение, черезвычайнае уважение, оказываемое какому л. лицу". У слоўніку Ажэгава: "Преклонение перед кем-чем-нибудь, почитание". У слоўніку "Навуковы камунізм" чытаем:"Культ личности — чуждое марксизму-ленинизму возвеличивание роли одного человека. Маркс, Энгельс, Ленин неустанно боролись против его; отличаясь исключительной простотой и скромностью, пресеками все попытки восхваления и лести по своему адресу". Зусім іншым па маральных якасцях быў Сталін, таму і ўзнік культ яго асобы з прысутнымі рэпрэсіямі іншадумцаў. Н.Крупская ў 1927 г. сказала: "Каб сёння жыў Ільіч, гэтыя інтрыганы пасадзілі б і яго ў турму". На XI з'ездзе ВКП(б) супраць адзінаўладдзя выступіў Камянеў: " Мы против того, чтобы создавать теорию "вождя", мы против того, чтобы делать "вождя". Але "правадыр усіх народаў" усё-такі з'явіўся і адзін вырашаў усе важнейшыя палітычныя і дзяржаўныя справы краіны, нагнаўшы страх на ўсё насельніцтва СССР.

Вучні, безумоўна, зацікавяцца і запытаюць, а што адбываецца сёння з нашай уладай, якія яе асаблівасці, бо яны бачаць нешта падобнае цяпер. Сапраўды дзяржаўныя газеты, радыё, тэлебачанне беспярапынна ўсхваляюць нашага прэзідэнта. Усе яго дзеянні і выказванні падаюцца, як адзіна правільныя, разумныя, усе трубяць толькі аб яго поспехах, клопатах аб народзе ды і сам гаворыць аб гэтым увесь час. І хоць дзяржаўная дзейнасць кіраўніка краіны, як унутраная, так і знешняя, выклікае ў многіх грамадзян нязгоду і пратэсты па многіх ідэалагічных, палітычных, эканамічных пытаннях, але не дазваляецца ніводнага слова крытыкі ў яго адрас. Штодзённа мільгаюць фатаграфіі на экране, бачым іх у службовых кабінетах чыноўнікаў, павядамлялася аб з'яўленні такой жа паштовай маркі, біяграфічнай кнігі пра кіраўніка дзяржавы пісьменніка У.Якутава.

Бясспрэчна гэтаму спрыяе бязмежная ўлада прэзідэнта, калі ў кулаку адной асобы апынулася цэлая краіна. Усе назначэнні на пасаду адбываюцца па указах ці з ягонай згоды аж да раённай вертыкалі, вызваленні і пакаранні, як і ўзнагароджванні таксама. Такая сістэма дае магчымасць падбіраць кадры па прынцыпу адданасці і гатоўнасці служыць гэтай уладзе, а пераслед іншадумцаў, апанентаў — трымаць народ у страху. Як ведаем, П.М.Машэраў меў вельмі вялікі аўтарытэт, які ствараўся многімі гадамі напружанай працы на розных пасадах на карысць Радзіме, ды ўсё-такі такога ўсхвалення яго асобы не было. Наш прэзідэнт пераўзышоў яго, але сцвярджаць аб вялікім аўтарытэце і ўсенародным прызнанні яго заслугаў будзе пераўвелічэннем, бо колькасць незадаволеных яго палітыкай і сваім жыццёвым узроўнем у грамадстве ўвесь час расце. І для гэтага ёсць усе падставы. Як бачым, гістарычнае мінулае перарастае ў сучасную рэчаіснасць.

М.Пузіноўскі,
г.Ашмяны

ПРАФЕСІЯ — БІБЛІЯТЭКАР ПУБЛІЧНАЙ БІБЛІЯТЭКІ

(Роздум прафесіянала)

ДЗЯМЕШКА Л.А.
прафесар кафедры бібліятэказнаўства
Беларускага універсітэта культуры

(Заканчэнне. Пачатак у № 10)

У 1970-80-я гады айчынная бібліятэчная справа падверглася поўнаму разбурэнню, ад нашай любімай "Ленінкі" да малюсенькіх сельскіх і раённых бібліятэк, злітых у цэнтралізаваную сетку.

Рэгулярныя чысткі фонду, перавод больш-менш каштоўных кніг з адкрытага доступу пад замок і іншыя меры, методыка якіх адпрацоўвалася ва Усесаюзным цэнтры (ДБЛ СССР) і ўдасканальвалася ў рэгіёнах (ДБЛ БССР), прывялі да таго, што людзі (асабліва вучоныя) кінуліся па кнігу ў Маскву ці Пецярбург. На Беларусі Нацыянальная бібліятэка (ДБЛ БССР) усё больш страчвала свае галоўныя функцыі: захаванне спадчыны, нацыянальнай памяці, збор дакументаў па ўсіх галінах ведаў, усяго, што напісана ў сусвеце аб нашай Беларусі, аб нашай культуры. Культура бібліятэкара-памочніка, дарадцы, інфарматара пачала яшчэ больш падаць. Ён стаў галоўным кіраўніком чытання усіх карыстальнікаў бібліятэк, дакладней імкнуўся ім стаць. Ідэялагічная апрацоўка дзейнічала амаль безадказна.

Бібліятэкар згубіў амаль усялякую ініцыятыву, прфесійную годнасць, ён чакаў інструкцый, метадычных указанняў, якія ДБЛ БССР і абласныя бібліятэкі пастаўлялі да яго рэгулярна і ў вялікай колькасці, бо ўсе сілы гэтых бібліятэк былі кінуты на метадычную работу — кіраўніцтва бібліятэкамі Беларусі. Вось такую прафесійную "спадчыну" атрымаў наш бібліятэкар за гады савецкай улады.

Ішоў час. Беларусь, атрымаўшы незалежнасць, пачала вяртацца да сваіх каранёў. З 90-х гадоў народ стаў даведвацца пра людзей, якія складаюць гонар нацыі. Мастацкія часопісы "Маладосць", "Полымя", "Неман" сталі друкаваць творы Ц. Гартанага, А.Гаруна, М. Гарэцкага, Л.Геніюш, М. Зарыцкага; потым яны выйшлі асобнымі выданнямі і папаўнялі фонды амаль усіх публічных бібліятэк. Былі выданы творы 15 рэабілітаваных аўтараў, у іх ліку — Л.Калюга, М.Мікуліч, А. Мрый, К.Сваяк. З цікавасцю мы даведаліся, што ў свой час бібліятэкарамі працавалі: актыўны палітычны і навуковы дзеяч Вацлаў Ластоўскі і яго паплечнік Язэп Дыла. Увесь свет даведаўся пра нашага славутага земляка Францішка Скарыну — сапраўднага першадрукара, які 47 гадоў раней Івана Фёдарава выдаў "Псалтыр". Беларусы атрымалі права ганарыцца слаўнымі імёнамі Ефрасінні Полацкай, Міколы Гусоўскага, Сімяёна Полацкага, Іллі Капіевіча (Капіеўскага) і інш.

Пры бібліятэках сталі працаваць клубы гісторыка-культурнай накіраванасці "Спадчына", "Крыніца", "Краязнаўца", "Бацькаўшчына". Бібліятэкары актыўна ўключыліся ў нацыянальнае адраджэнне. Гэта яўна праявілася ў некалькіх кірунках:

Знешняе афармленне бібліятэк набыло нацыянальны каларыт.

Сталі раскрывацца перад чытачамі малавядомыя старонкі мінуўшчыны пад час вечарын "Пра час далёкі, летапісны", "Гісторыі таемныя радкі", "Зямля, на якой мы жывём". На іх бібліятэкары распавядалі сваім карыстальнікам, што Беларусь — гэта не акраіна Расеі без мовы, культуры і гісторыі, аб чым сцвярджалася ва ўсіх падручніках і ў навуковай літаратуры пасля кастрычніцкага перыяду, а краіна са сваёй самабытнасцю, каласальнай гістарычнай спадчынай, знакамітымі на ўвесь сусвет людзьмі.

Вярнуліся з нябыту імёны славутых землякоў-ураджэнцаў краю. Бібліятэкі Пружанскага і Іванаўскага раёнаў прысвяцілі вечарыны Т.Касцюшку, М.Забэйдзе-Суміцкаму, Н. Ордзе; Капыльскія бібліятэкі — У.Кандрацені; Мастоўскія — Н.Арсенневай; Бабруйскія — А. Салаўю; Гомельскія — А.Дудару; Зельвенскія — Л.Геніюш; Карэліцкія — Я. Чачоту.

Пад час тыдняў беларускай культуры вывучацца і матэрыяльная спадчына, ідзе адраджэнне народных традыцый, звычаяў, абрадаў, звязаных з народнымі святкаваннямі і святамі — Гуканнем вясны, Купаллем, Масляніцай, Дзядамі, Вялікаднем, Радуніцай, Сёмухай, Пакровамі, Вербнай нядзеляй і інш.

Бібліятэкары праводзяць краязнаўчыя чытанні, на якія запрашаюць вядомых дзеячоў навукі, літаратуры, культуры, мастацтва Рэспублікі Беларусь — А. Мальдзіса, Н.Гілевіча, У.Калесніка, В.Іпатаву, У. Мархеля, А.Грыцкевіча, А.Трусава, Г.Сурмач і інш.

Яшчэ адна змена адбылася ў бібліятэчным асяроддзі: жыццё перакрэсліла дыктатарскую тэорыю кіраўніцтва ўсеагульным чытаннем, яна засталася толькі ў адносінах да дзяцей і падлеткаў, у некаторай ступені — для юнакоў. Раскрываюцца спецсховішчы, сталі даступнымі для чытачоў бібліятэчныя фонды. Галоўным прынцыпам абслугоўвання становіцца парытэт "бібліятэкар-чытач". На змену тэарэтычных дыскусій на тэму, каму, што і як чытаць прыходзіць рэальнае жыццё з аднаўленнем характэрных для бібліятэкі функцый, з неабходнымі інавацыямі і новымі тэхналогіямі ў абслугоўванні карыстальнікаў.

З'явілася надзея, што пераарыентацыя бібліятэкара на прафесійную дзейнасць, якая пачалася аднačасова з дэідэалагізацыяй бібліятэк і расла ў кантэксце нацыянальна-культурнага адраджэння, дасць з цягам часу вялікія і матэрыяльныя і духоўныя рэсурсы.

Была надзея і на тое, што бібліятэкар вызваліцца ад той негатыўнай прафесійнай спадчыны, якую ён на няшчасце атрымаў, засвоіць і будзе кіравацца ў жыцці асноўнымі прынцыпамі бібліятэчнага абслугоўвання карыстальнікаў, што прыняты ва ўсім свеце, а менавіта:

— паўната інфармацыі;

— свабода доступу да ўсіх відаў інфармацыі;

— дыферэнцаванае абслугоўванне розных сацыяльных груп карыстальнікаў;

— высокая культура і аператыўнасць абслугоўвання шляхам скарыстання новых інфармацыйных тэхналогій. А гэта ў сваю чаргу паспрыяла б падняццю статусу бібліятэкара ў грамадстве і грамадскай свядомасці.

Але не ўсе надзеі хутка збываюцца. Яшчэ існуе штогадовы конкурс "Бібліятэка — асяродак нацыянальнай культуры", аб'яўлены ўпершыню Міністэрствам культуры РБ сем гадоў таму. Яшчэ працуюць аматарскія чытацкія аб'яднанні, прыкладаючыя вялікія намаганні, каб захаваць і распаўсюджваць беларускасць на Беларусі. Але пад корань падсечана беларуская мова несправядлівым рэферэндумам. Яна ўсё радзей гучыць у бібліятэках, ёю практычна не карыстаюцца маладыя спецыялісты — бібліятэкары, бо навучанне іх ідзе ў асноўным на расейскай. Непакоіць і тое, што дзеці ў бібліятэках усё радзей звяртаюцца да беларускіх кніжак, усё радзей чуецца слова "адраджэнне".

... Ідзе аўтаматызацыя бібліятэчных працэсаў, ствараюцца аўтаматызаваныя бібліятэчна-інфармацыйныя сістэмы. 16 працэнтаў публічных бібліятэк аўтаматызавана. З цягам часу публічную бібліятэку чакае пераход ад традыцыйнай бібліятэкі да электроннай. Так дыктуе неабходнасць інфарматызацыі грамадства. Але ж ёсць рацыя бібліятэкару ўжо сёння асэнсоўваць і вызначаць сваю місію ў XXI стагоддзі. Ад гэтай важнейшай у свеце прафесіі многае залежыць у нашай краіне: развіццё беларушчыны на роднай зямлі, пошук, захаванне і распаўсюджанне культурнай спадчыны народа, павага да нашага слова, шырокае ўжыванне беларускай мовы.

Літоўска-русінская мова і Міцкевіч

Мінула каля двух месяцаў часу ад з'яўлення ў першым сёлетнім нумары "Нашага слова" допісу беларускай настаўніцы з Вільні Леакадзіі Мілаш "У год А. Міцкевіча".

У допісе настаўніца прывяла між іншым словы, трэба думаць, летувіскага навукоўца — А.Пірочкінаса, прамоўленыя апошнім на навуковай канферэнцыі ў Віленскім універсітэце і раздрукаваныя некаторымі летувіскімі выданнямі.

А словы тыя, як знявага, нам, беларусам: "Необоснованы появившиеся в последнее время притязания белорусских литературоведов на принадлежность творчества А.Мицкевича к белорусской литературе. Последние утверждают, что якобы в своём творчестве, употребляя слово "литовский", поэт подразумевал "белорусский". Увы, статистическое исследование произведений А.Мицкевича обнаруживает такой факт: Белоруссию поэт называет 9 раз, Литву — отчизной — 311 раз. Конечно же, творил знаменитый поэт на польском языке" ...

Безапеляцыйнасць, нават адчайнасць тону навуковых, так бы мовіць, даследаванняў А.Пірочкінаса ў дачыненні да творчасці Адама Міцкевіча выклікаюць толькі сумную ўсмешку. Бо летувіскі навуковец А.Пірочкінас з сур'ёзным выразам твару наступае на граблі міфалагізацыі, раскладзеныя ў гістарычным полі Летувы не без дапамогі старэйшага расейскага брата. Атаясамленне Літвы гістарычнай з Летувой этнічнай — кутні камень летувіска-расейскага гістарычнага міфу. Адным гэтым міф дазволіў карыстаючыся момантам прысабечыць багацейшую гісторыю Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага, другім — "навукова" абгрунтаваць зацятую экспансію на тэрыторыі Беларусі ды Украіны.

Адной з рэцыдыўных праяваў згаданага міфу і ёсць адвольнае трактаванне А.Пірочкінасам зместу творчасці Адама Міцкевіча.

Абсурднасць адмаўлення А.Пірочкінасам прыналежнасці творчасці Адама Міцкевіча і да беларускай літаратуры відавочная для тых, хто непасрэдна знаёмы з жыццёвым шляхам і з творамі выдатнага Паэта. Народжаны на Навагрудчыне, узрослы на суплёце дзвюх культураў — краёва-польскай шляхецкай і беларускай народнай — Адам Міцкевіч, натуральна, і карані сваёй творчасці грунтаваў на дабрадатнай глебе гэтых культураў. Вось чаму творчасць Паэта — гэта, між іншым, і энцыклапедыя беларускай абраднасці, фальклёру, і непаўторныя краявіды роднай Навагрудчыны, а таксама — і беларускі моўны каларыт.

Так, творы Адама Міцкевіча прасякнутыя водарам беларускай мовы! Спашлюся не на словы "белорусских литературоведов", а на словы вядомага польскага пісьменніка і публіцыста Станіслава Мацкевіча: "Спецыялісты-мовазнаўцы сцвярджаюць і маюць рацыю, што палова з напісанага А. Міцкевічам не адпавядае нормам польскага літаратурнага маўлення. Міцкевіч быў магутным павевам беларускай мовы (тут і далей выдзелена мною — З.Ц.), магутным прадаўжальнікам уплыву яе на польскую мову, які пачаўся яшчэ ў XV стагоддзі і зрабіў яе больш вытанчанай і далікатнай".

Дарэчы будзе згадаць, што ў польскім акадэмічным выданні "Пана Тадэвуша" — гімна роднай Паэту Навагрудчыне, каментары вядомага даследчыка Станіслава Піганя вельмі празрыста сведчыць пра мову твору: "відаць, пад уплывам беларускай", "так казалі ў родных мясцінах паэта", "гучанне беларускае", "тамашняя польская мова" і г.д.

Таму не будзе памылкай сказаць, што Адам Міцкевіч пісаў свае творы не проста на польскай мове, але на польскай мове беларускай рэдакцыі!

А цяпер што датычыцца статыстыкі напісанага Адамам Міцкевічам, статыстыкі, вырванай з кантэксту часу Паэта і досыць нядбала скарыстанай А.Пірочкінасам у разліку, мусіць, на недасведчаных ... Бач ты, "Белоруссию поэт называет 9 раз, Литву — отчизной — 311 раз"! Так, называе! Але ж які сэнс Паэт укладае ў роднае сабе слова "Літва"?! Можа гэты сэнс — Жмудзь, якая разам з Аўкштайціяй і склала сучасную Летуву? Не. Жмудзь для Адама Міцкевіча і ёсць Жмудззю:

Niech no Pogon zarzy, niech na Zmudzi

Niedzwiedz ryknie! (Радкі з шостай кнігі "Пана Тадэвуша").

У трохі шырэй узятым мною перакладзе Язэпа Семяжона гэтыя радкі гучаць так:

Хай тут, пачуўшы кліч, заржэ "Пагоня",
Раўне "Мядзведзь" на Жмудзі — хоць сягоння
Наш брат узнімецца...

Як бачым, Адам Міцкевіч тут не толькі дакладна падзяляе паняткі "Літва" і "Жмудзь", але і сведчыць, што спаконвечны герб Жмудзі (фактычна этнічнай Летувы) — "Мядзведзь", герб роднай Літвы Паэта, да якой адносілася і Навагрудчына — "Пагоня" — старадаўні славянскі сімвал. Яшчэ адным яскравым сведчаннем таго, што называнае сёння беларушчынай, для Паэта было ліцьвінствам, ёсць тое, што ў славутай парыжскай Сарбоне падчас чытання курсу славянскіх (!) літаратур Адам Міцкевіч беларускую мову, між іншым, называў літоўска- русінскай (!).

Вось чаму, каб зразумець творчасць выдатнага Паэта, "трэба ўлічваць. што Адам Міцкевіч, згодна тагачаснай традыцыі, слова "Літва" ужываў у значэннях:

1) гістарычным (скарочаная назва дзяржавы Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага);

2) геаграфічна-адміністрацыйным.

Літвой у першай палове XIX ст. і пасля афіцыйна называліся цэнтральныя і заходнія сучасныя беларускія землі-губерні Менская, Гарадзенская і Віленская, у адрозненне ад "беларускіх" губерняў — Віцебскай, Магілёўскай і Смаленскай, а таксама Жамойці (Жмудзі) — Ковенскай губерні. Этнічную Літву-Летуву паэт традыцыйна называў Жмуддзю, этнічных літоўцаў-летувісаў - жмудзінамі" (Адам Міцкевіч. Пан Тадэвуш: Беларускі фонд культуры, 1998г.С.866, 867).

Такім чынам, творчасць Адама Міцкевіча ёсць бясспрэчным здабыткам і беларускай літаратуры, і польскай, і увогуле — сусветнай. Ёсць што блізкае ў творчасці Паэта для Летувы — калі ласка! Толькі варта памятаць адно — творчасць Адама Міцкевіча стваральная, аб'ядняльная па сваёй сутнасці і для Беларусі, і для Польшчы, і для Летувы, для ўсіх добрых людзей! Таму малагодна сеяць зерне разладу і разбурэння, карыстаючыся імем выдатнага Паэта.

Апрача ўсяго, варта нагадаць, што нас, дзяцей Беларусі і Летувы, нашчадкаў Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага, па-добраму лучаць стагоддзі гісторыі, галерэі слаўных імёнаў. Таму асабліва хацелася б у сённяшні складаны для Беларускай дзяржаўнасці час адчуваць з боку Летувы не пыхлівасць ды халодны разлік (усё роўна, беларушчыну немагчыма выкрасліць са старонак Вялікага Княства — нават "хітрамудра", насуперак таму ж Адаму Міцкевічу, назваўшы старабеларускую мову Статута 1588 года "канцелярским языком"), але братнюю руку дапамогі.

Для беларусаў жа творчасць Адама Міцкевіча ёсць годным працягам сярэдневечнай лацінамоўнай беларускай літаратуры ("Пан Тадэвуш" стаіць у адным шэрагу з "Песьняй пра зубра" Міколы Гусоўскага), а таксама — раннім прадвеснем магутнага літаратурнага выбуху пачатку XX стагодзьдзя, што раскрыў беларусам талент яшчэ аднаго Міцкевіча, дарэчы, не чужога Вільні — Якуба Коласа.

Вось чаму, хочацца гэтага каму, ці не — імя славутага навагрудчаніна Адама Міцкевіча свеціцца залатымі літарамі ў гісторыі беларускай літаратуры.

З павагай — Зміцер Цехановіч.
г.Менск.

Аляксей Сакірка, аспірант гістарычнага факультэта Кіеўскагаўніверсітэта ім. Тараса Шаўчэнкі

"Брат наш, рыцар добры і адважны..."

Бясконцыя войны, якімі было напоўнена ХУII стагоддзе, найбольш пазначыліся на гісторыі народаў Цэнтральна-Ўсходняй Еўропы, чые долі і культурныя традыцыі хімерна спляталіся то ў жорсткіх двубоях, то ў цалкам мірнай штодзённасці. Сёння нам нагадваюць пра гэта не толькі нейкія падзеі ці матэрыяльныя сведчанні, але і біяграфіі людзей, іхніх творцаў і ўдзельнікаў. Вывучаючы гісторыю вайсковай справы ХУII ст., усякі час маеш справу з асобамі асаблівага гатунку — тымі, хто ўласнаю шабляю і вострым розумам рабіў нашую гісторыю.

Адным з такіх прыкладаў ёсць род Мурашкаў, які па праву належыць, як беларускай, так і ўкраінскай гісторыі. Паходжанне яго родапачынальніка — казака Дзяніса Мурашкі, на жаль, не зусім яснае. Навесну 1654 года, адразу ж пасля пачатку вайны паміж Масковіяй і Рэччу Паспалітай, на паўднёва-ўсходнюю Беларусь уступіў украінскі корпус на чале з нежынскім палкоўнікам Іванам Залатарэнкам, пасланым ад гетмана Б. Хмяльніцкага на дапамогу царскім войскам. Як дапускаюць гісторыкі, Дзяніс Мурашка быў у складзе аднаго з палкоў і мог паходзіць з украінска-беларускага памежжа.

Акрамя таго, што ў гэтай вайне Хмяльніцкі быў саюзнікам Масковіі, ён меў свой погляд на ўладкаванне беларускіх зямель, плануючы прыбраць іх частку, сумежную з Украінай, пад сваю булаву. Асноўным козырам пры гэтым павінна была выступіць наяўнасць на іх асаблівага казацкага ладу, з уласным кіраўніцтвам, судачынствам і збройнымі сіламі. Украінскія палкоўнікі, якія ўсяляк заахвочвалі ўпісванне "ліцьвінаў" у казацкія рэестры, самі таго не ведаючы, выпусцілі на волю і арганізацыйна аформілі моцны антымаскоўскі рух. Пад уплывам жорсткай акупацыйнай палітыкі маскавітаў, ужо напрыканцы 1654 года паўстанцкія загоны адкрыта выступаюць супраць ваяводскай улады, абараняючы ўласныя вёскі і мястэчкі ад марадзёраў, адбіваючы палонных.

Якраз у гэты час з'яўляюцца першыя звесткі пра казацкае войска Дзяніса Мурашкі, якое дзейнічала на тэрыторыі Менскага і Навагрудскага ваяводстваў. Пераважную яго частку складалі "ШЫШЫ" — сяляне, якіх змусілі ўцякаць у лясы пастоі маскоўскага войска і голад, але было нямала казакаў, нават шляхты. У войску існавала камандная іерархія, падзел на сотні (у пяхоце) і харугвы (у конніцы), кожная з якіх мела штандары і "бубны".

Іван Выгоўскі

Напачатку мурашкаўцы (так іх называлі ў сваіх данясеннях царскія ўраднікі) нападалі на маёнткі "прысяжнай" шляхты (шляхты, якая прынесла прысягу на вернасць маскоўскаму цару. С.С.), абозы маскоўскіх фуражыраў, перахоплівалі ганцоў, прытрымліваючыся партызанскай тактыкі. З ростам ліку іхніх загонаў выраслі і маштабы вайны: у 1657 годзе Мурашка падпісвае свае лісты ўжо, як наказны палкоўнік беларускі, а яго сілы кантралююць Менскі і Ашмянскі паветы. Партызаны адбіваюць у акупантаў нявольнікаў, не пускаюць да маскоўскіх залогаў транспарты з правіянтам. На поўдні Менскага ваяводства пад кантролем іхніх дазораў апынуліся амаль усе гандлёвыя тракты. У выніку гэтых дзеянняў мясцовая шляхта, што была перайшла "пад высокую гасудараву руку", вяртаецца на бок літоўскага гетмана Сапегі.

Змена знешнепалітычнай сітуацыі наступнага 1658 года адкрыла перад Мурашкам новыя перспектывы. У гэты час новаабраны ўкраінскі гетман Іван Выгоўскі (беларускі шляхціц па паходжанню С.С.), які заступіў нябожчыка Хмяльніцкага, распачынае перамовы з палякамі на прадмет уключэння Украіны ў якасці раўнапраўнага сябра ў склад Рэчы Паспалітай. У верасні занепакоены хваляваннямі шляхты і казакаў ваявода Даўгарукі пісаў цару, што паводле дакладнай інфармацыі, Мурашка дзейнічае супольна з украінскімі казакамі Іваня Нячая і "ратных людзей тваіх пабівае". Такі саюз абазначаў, што практычна ўсе заваёвы Масковіі ў гэтай частцы Беларусі зводзілася на нішто. У тым выпадку, калі б царскія войскі выступілі супраць Выгоўскага, Мурашка і Нячай павінны былі затрымаць іх між Беразінаю і Дняпром, чакаючы на падмогу з Украіны. З 1659 года беларуска-украінскія аддзелы злучыліся з войскамі Кміціца і Аскеркі, ваявалі пад Магілёвам і Мсціслаўлем.

Не вядома, як бы павярнуліся справы, каб не параза планаў Выгоўскага на Ўкраіне, дзе яго месца заняў сын Багдана Хмяльніцкага Юры, вярнуўшыся ў маскоўскае падданства. Спецыяльны пункт новых дамоўных артыкулаў прадпісваў гетману неадкладна вывесці ўсе казацкія аддзелы з Беларусі і неадкладна прыпыніць зносіны з ватажкамі тамашніх казакаў. Мурашка спрабаваў быў прыйсці на дапамогу абложанаму ў Старым Быхаве Нячаю, які не падпарадкоўваўся царскім наказам, але не паспеў. Пазбаўлены падтрымкі ўкраінскіх "чаркасаў" (так сапраўды называлі казакаў на Беларусі С.С.), паўстанцкі рух, тым не менш, прадаўжаў заставацца істотным чыннікам польска-расейскай вайны і ўплываў на яе пералом. Заслугі ў ёй Дзяніса Мурашкі былі адзначаны каронным урадам наданнем маёнтку ў Віцебскім ваяводстве і прысваеннем яго роду шляхецкай годнасці.

Аднак пасля завяршэння вайны і ўкладання Андрусаўскага замірэння свавольная і непакорная беларуская казаччына зрабілася вельмі нязручнаю для літоўска-польскіх улад. У гэты час на арэне з'яўляецца сын Дзяніса Мурашкі — Андрэй, які спачатку ачаляе паўстанцкую харугву, а трохі счакаўшы і цэлы полк, які мяркуючы з данясенняў, складалі "шышы" і казакі яго бацькі. Ці не адзіным паратункам ад пераследу было перасяленне на суседнюю Украіну, з якою паўстанцаў яднала не толькі баявыя, але і сямейныя сувязі. Сам Андрэй Мурашка меў асабістыя кантакты з чарнігаўскім палкоўнікам Дзям'янам Мнагагрэшным, які ў 1669 годзе быў абраны гетманам Левабярэжнай Украіны. Мнагагрэшны не пакідаючы маскоўскай арыентацыі, праводзіў жорсткую цэнтралізацыйную палітыку, намагаючыся умацаваць дзяржаўныя інстытуты, стабілізаваць сацыяльна-палітычнае і эканамічнае становішча краіны. Асноўнаю яго апораю было чатырохтысячнае "ахвотніцкае" (найманае) войска, якое ўтрымоўвалася на пастаяннай аснове за кошт скарбніцы. "Зацягвалі" ў яго пераважна беззямельных казакаў, выхадцаў з розных станаў і суседніх зямель. Таму мурашкаўцам, якія за сваё жыццё больш часу правялі ў сядле чым за плугам, такая служба (якая тым больш добра аплачвалася) падалася досыць прывабнаю. У лютым 1669 года полк перайшоў на Украіну, прыняўшы гетманскую пратэкцыю, і віхор вайны зноў падхоплівае Андрэя Мурашку: у сакавіку яго палчане збройнаю рукой падтрымліваюць элекцыю гетмана Мнагагрэшнага і нахіляюць пад яго булаву іншыя казацкія палкі. Улетку Мурашка б'ецца з войскамі палкоўнікаў, якія адмовіліся прызнаваць уладу Мнагагрэшнага, удзельнічае ў пераможнай бітве пад Лохвіцаю. Яго конныя "ахвотнікі" стаяць залогамі ў паўднёвых правінцыях, "каб непаслушныя палкі прывесці да паслушэнства", адбіваюць напады крымскіх татар. За верную службу палкоўнік пажалаваны сялом Баршчэвым у Пагарскай сотні Старадубскага палка.

Асоба Андрэя Мурашкі, добра вядомая ў асяроддзі беларускай шляхты, павінна была адыгрываць важную ролю ў планах гетмана, які, як і яго папярэднікі, усё яшчэ не адмаўляўся ад далучэння да сваіх уладанняў паўднёва-усходняй Беларусі. Раскінуўшыся на Чарнігаўшчыне для збірання "стацый" (правізіі), Мурашка выразае літоўскі кардон і пустошыць ваколіцы Мазыра, Рэчыцы, Лоева, даходзіць з коннымі харугвамі да Слуцка і Турава. Гэтыя рэйды былі арганізаваны з ведама Мнагагрэшнага і паслужылі своеасаблівым пралогам да будучых беларускіх дзеянняў гетмана (пазней ён вёў перамовы пра падданства з гомельскаю і мсціслаўскаю шляхтаю, і, нават, захапіў некалькі памежных пунктаў за Сожам).

Трэба адзначыць, што Андрэй Мурашка займаў цалкам асобнае і досыць высокае мейсца пры двары, карыстаючыся поўным даверам гетмана, пра што сведчаць даносы на яго апазіцыйна настроенай старшыны і недабразычліўцаў. Абвінавачваючы астатняга ў падрыхтоўцы антымаскоўскага паўстання, яны пісалі цару: "Мінулай восені, неяк вечарам, узяў ён Дзёмка Андрэя Мурашку да сябе, і перад абразом прасвятой Багародзіцы сумленнем яго абавязаў, каб нікому не адкрыць, казаў: убачыш, што я Маскве ўчыню і ўбачыш маю шаблю ў крыві маскоўскай". Патрабуючы ў гэтай справе падтрымкі "Літвы", гетман вымагаў: "Толькі вы будзьце пры мне неадступныя". Мажліва, што каб беларускія казакі былі поруч з гетманам, гэта дзейна перашкодзіла б змоўнікам арыштаваць яго вясною 1672 года. Прагетманскае партыя была разгромлена, Мурашку ўвязнілі, распусціўшы яго найманы полк "ахвотнікаў". Аднак, патрэба ў іх вынікла і досыць хутка.

М. Кулеша. Гетман. 1840-я г.г.

Новаабраны гетман Іван Самайловіч, які праводзіў палітычны курс, аналагічны папярэдняму, запатрабаваў надзейнай вайсковай апоры, а тым больш дасведчаных камандзіраў, на якіх можна было б абаперціся ў цяжкую хвіліну. Акрамя таго перад Украінаю ўжо выразна вымалёўваўся новы супраціўнік — Асманская імперыя, — які прагнуў авалодаць яе правабярэжнаю часткаю. Андрэю Мурашку зноў даручана ўкамплектаваць найманы полк, пад штандартам якога сабралася нямала колішніх беларускіх казакоў і "шышоў". Улетку іх перакідваюць у фартэцу Ладыжын, якой пагражалі войскі турэцкага візіра і крымскага хана. Як толькі найманцы ўвайшлі ў яе, іх аблажылі туркі, выпалілі пасады і пачалі безперапынны абстрэл горада. "Ліцьвіны" разам з брацлаўскімі казакамі зачыніліся ў верхнім замку і, нягледзячы на нястачу вады і боепрыпасаў, смела адбівалі атакі абложнікаў. Разам з тым сілы былі надта няроўнымі, акрамя таго напужаныя ладыжынцы баяліся далей чыніць апор раз'юшаным туркам, якія пагражалі выразаць да нагі ўсіх жыхароў. Абаронцы здаліся на ласку пераможцаў... Усе акрамя палка Андрэя Мурашкі, які яшчэ колькі дзён бараніў ладыжынскі замак і быў цалкам знішчаны. Паводле версіі аднаго са шматлікіх пераказаў пра падзеі аблогі, Мурашку з дваццаццю іншымі казакамі захапілі жыўцом і даставілі ў стаўку візіра, дапытваючы, ці шмат украінскіх войск ідзе на падмогу. Той ганарова адказвае: так шмат, што яны могуць знішчыць не толькі візіра і хана, але і самога султана і так заўзята лаяў туркаў і магаметанскую веру, што разгневаны візір загадаў сцяць яму галаву.

Паводле іншай легенды прычынаю жорсткасці туркаў стала тое, што мурашкаўцы паланілі султанскага сына, якога насуперак умаленням абложнікаў, Андрэй уласнаручна страціў у двары свайго дома.

Так ці інакш, але гераічная абарона Ладыжына стала настолькі легендарнаю падзеяю ў гісторыі Украіны, што яе памятаюць і зараз. Напрыканцы ж бурнага ХУII стагоддзя постаць Андрэя Мурашкі "брата нашага, рыцара добрага і адважнага, што за добрае здароўе Айчыны жыццё сваё паклаў", пра якога пісалі ўсе тагачасныя казацкія летапісцы, была сапраўдным эталонам ваяцкага гонару. і палкаводніцкай спраўнасці... Думаецца, што для нашых продкаў такая ацэнка жыццёвага шляху чалавека, нават, калі пасля яго не засталося магільнай пліты і выявы, была найвышэйшаю. Арэол неўміручай славы сціраў для іх нават неўкраінскае паходжанне Мурашкаў, шляхціцаў Вялікага Княства Літоўскага, палкоўнікаў беларускіх і ахвотніцкіх...

Пераклад з украінскай Станіслава Судніка.

Рэдактар Станіслаў Суднік

Заснавальнік: ТБМ імя Францішка Скарыны.
Пасведчанне аб рэгістрацыі: № 83 ад 28 чэрвеня 1996 г.
Адрас рэдакцыі: 220005, г. Менск, вул. Румянцава, 13.
Адрас для паштовых адпраўленняў: 231300, г. Ліда-2, п/с 7.
E-mail: ns@lida1.lingvo.grodno.by

Рэдакцыйная калегія:
Людміла Дзіцэвіч, Язэп Палубятка, Алесь Петрашкевіч, Лілея Сазанавец, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алег Трусаў.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні ўпраўлення грамадска-палітычнай інфармацыі і друку Гарадзенскага аблвыканкама. 231300, г.Ліда, вул. Ленінская, 23.
Кошт па дамове.Газета падпісана да друку 15. 03. 99 г.
Наклад 3500 асобнікаў. Замова № 606 .
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес.- 20 000 руб., 3 мес.- 60 000 руб.
Кошт у розніцу: 5 000 руб.